

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง
2. แนวคิดเครือข่ายสังคม
3. แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
4. ทฤษฎีการเรียนรู้กับการพัฒนาหลักสูตร
5. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
6. การประเมินตามสภาพจริง
7. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการผลิตสื่อ
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน *ทางสายกลาง* โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี พอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในทางเศรษฐกิจและสาขาอื่นมาร่วมกันประมวลและกลั่นกรองจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่อง

เศรษฐกิจพอเพียง และขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตนำไปเผยแพร่ ซึ่งทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไขพระราชทาน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตตามที่ขอพระมหากษัตริย์, www.nesdb.go.th, 2 กรกฎาคม 2545)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ได้มีพระราชกระแสรับสั่งแนะแนวทางการดำเนินชีวิตโดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยทรงเปรียบเทียบคำว่า “พอเพียง” กับคำว่า “self-sufficiency” ว่า

“self-sufficiency นั้น หมายถึงว่า ผลิตอะไร มีพอที่จะใช้ ไม่ต้องไปขอยืมคนอื่นอยู่ได้ด้วยตนเอง.. เป็นไปตามที่เค้าเรียกว่ายืนบนขาตนเอง แต่ว่าพอเพียงนี้มีความหมายยิ่งกว่านี้อีก คือ คำว่าพอ ก็พอเพียงนี้ก็พอแก่ตนเอง คนเราถ้าพอใจในความต้องการมันก็มีควมโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อย ก็เบียดเบียนผู้อื่นน้อย

ถ้าประเทศใดมีความคิดอันนี้ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข

พอเพียงนี้อาจจะมีมาก มีมาก อาจจะมีรุหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอประมาณ พุดจาก็พอเพียง ทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติก็พอเพียง”

(4 ธันวาคม 2541 อังใน สุขเมธ ดันติเวชกุล, 2543)

เศรษฐกิจพอเพียงจึงหมายถึง เศรษฐกิจที่อุ้มชูตัวเอง (relative self-sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับได้ (สุขเมธ ดันติเวชกุล, 2543, หน้า 288) นอกจากนี้ เศรษฐกิจพอเพียงยังหมายถึง การพยายามพึ่งตนเอง ช่วยตนเองให้มากที่สุดที่จะทำได้ ให้พอมีพอกิน โดยเฉพาะอาหารและที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ก็แลกเปลี่ยนหรือซื้อจากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อและใช้จากของที่ผลิตได้ในท้องถิ่นหรือในประเทศมากที่สุด พยายามกอบกู้หนี้ที่น้อยที่สุดและควรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายและพอใจในสิ่งที่รับมาโดยชอบธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย เพื่อให้รายจ่ายไม่เกินรายรับ (อำพล เสนาณรงค์, 2542)

กล่าวโดยสรุป เศรษฐกิจพอเพียง คือ การยึดเส้นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิต โดยใช้หลักการพึ่งตนเอง 5 ประการ คือ (สุขเมธ ดันติเวชกุล, 2543, หน้า 289-290)

1. พึ่งตนเองทางจิตใจ คนที่สมบูรณ์พร้อม ต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกว่า ตนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้น จึงควรที่จะสร้างพลังผลักดันให้มีภาวะจิตใจที่ฮึกเหิม ต่อสู้ชีวิตด้วยความสุจริต แม้อาจจะไม่ประสบความสำเร็จบ้างก็ตาม มิพึงควรท้อแท้ ให้พยายามต่อไป

2. พึ่งตนเองทางสังคม ควรเสริมสร้างให้แต่ละชุมชนในท้องถิ่นได้ร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นำความรู้ที่ได้รับจากการถ่ายทอดและเผยแพร่ให้ได้รับประโยชน์ซึ่งกันและกัน

3. พึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติ คือ การส่งเสริมให้มีการนำเอาศักยภาพของผู้คนในท้องถิ่นสามารถแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติหรือวัสดุในท้องถิ่นที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศได้อย่างดี ยิ่งสิ่งดีก็คือการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) ซึ่งมีมากมายในประเทศ

4. พึ่งตนเองทางเทคโนโลยี ควรส่งเสริมให้มีการศึกษา ทดลอง ทดสอบ เพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและสังคมไทย และสิ่งสำคัญสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม

5. พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ หมายถึง สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น กล่าวคือ แม้ไม่มีเงินก็ยังมีความ ขาด ผัก ผลไม้ ในท้องถิ่นของตนเอง เพื่อยังชีพ และสามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระดับมหภาคต่อไปด้วย

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีเป้าหมายสูงสุดมุ่งไปสู่ประโยชน์สุขของประชาชน ชุมชน และประเทศชาติ ซึ่งความหมายของ “ประโยชน์สุข” คือ การทำให้คน เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อยู่ในสถานะที่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างดีงามและมีความสุขสมบูรณ์ โดยอาศัยความเชื่อมโยงเกื้อกูลกันระหว่างกันอย่างสมดุลและเหมาะสม (อภิรักษ์ พันธเสน, 2542, หน้า 68)

สุขุมธ ดันติเวชกุล(2543, หน้า 287-288) ได้เสนอฐานคิดการพัฒนาเพื่อความพอเพียงไว้ดังนี้

1. ยึดแนวพระราชดำริในการพัฒนา “เศรษฐกิจพอเพียง”
2. สร้าง “พลังทางสังคม” โดยการประสาน “พลังสร้างสรรค์” ของทุกฝ่ายในลักษณะ “พหุภาคี” อาทิ ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ ธุรกิจเอกชน สื่อมวลชน ฯลฯ เพื่อใช้ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาธุรกิจชุมชน
3. ยึด “พื้นที่” เป็นหลักและใช้ “องค์กรชุมชน” เป็นศูนย์กลางการพัฒนา ส่วนภาคีอื่นๆ ทำหน้าที่ช่วยกระตุ้นอำนวยความสะดวก ส่งเสริม และสนับสนุน
4. ใช้ “กิจกรรม” ของชุมชนเป็น “เครื่องมือ” สร้าง “การเรียนรู้” และ “การจัดการ” ร่วมกัน พร้อมทั้งพัฒนา “อาชีพที่หลากหลาย” เพื่อเป็น “ทางเลือก” ของคนในชุมชน ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งด้านเพศ วัย การศึกษา ความถนัด ฐานะทางเศรษฐกิจ ฯลฯ

5. ส่งเสริม “การรวมกลุ่ม” และ “การสร้างเครือข่าย” องค์กรชุมชน เพื่อสร้าง “คุณธรรม จริยธรรม” และ “การเรียนรู้ที่มีคุณภาพ” อย่างรอบด้าน อาทิ การศึกษา สาธารณสุข การฟื้นฟูวัฒนธรรม การจัดการสิ่งแวดล้อม ฯลฯ

6. วิจัยและพัฒนา “ธุรกิจชุมชนครบวงจร” (ผลิต-แปรรูป-ขาย-บริโภค) โดยให้ความสำคัญต่อ “การมีส่วนร่วม” ของคนในชุมชน และ “ฐานทรัพยากรท้องถิ่น” ควรเริ่มพัฒนาจากวงจรธุรกิจขนาดเล็กในระดับท้องถิ่น ไปสู่วงจรธุรกิจที่ใหญ่ขึ้นระดับประเทศและระดับต่างประเทศ

7. พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่มี “ศักยภาพสูง” ของแต่ละเครือข่าย ให้เป็น “ศูนย์กลางการเรียนรู้ธุรกิจชุมชน” ที่มีข้อมูลข่าวสารธุรกิจนั้นๆ อย่างครบวงจร พร้อมทั้งใช้เป็นสถานที่สำหรับศึกษาดูงานและฝึกอบรม

ดังนั้น แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นการพัฒนาคนให้มีความพอประมาณ เดินทางสายกลาง มีความพอดีในการดำเนินชีวิตที่พึงพอาศัยและไม่เบียดเบียนกัน มีการพัฒนาอย่างบูรณาการทั้งด้านจิตใจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติ เทคโนโลยี และเศรษฐกิจ มีการประสานงานกันในกลุ่ม เครือข่ายสังคม ซึ่งจะเอื้อให้เกิดการพึ่งพาตนเอง นำไปสู่การพัฒนาในชุมชนและเห็นคุณค่าในท้องถิ่นของตน อันเป็นแนวคิดพื้นฐานของการวิจัยครั้งนี้

แนวคิดเครือข่ายสังคม

เครือข่ายสังคม หมายถึง กลุ่มของความสัมพันธ์ทางสังคมที่บุคคลกลุ่มหนึ่งมีต่อกันและกันนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคลเหล่านี้ได้ (Mitchell อ้างใน พิมพวัลย์ ปรีดาสวัสดิ์, 2530, หน้า 143 - 200) เครือข่ายสังคมของบุคคลหนึ่งประกอบด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดของบุคคลนั้นในสังคมที่เขาอาศัยอยู่ ซึ่งรวมถึงบุคคลในครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนร่วมงานและเพื่อนบ้าน เป็นความสัมพันธ์ในทุก ๆ ด้านที่บุคคลทั้งหมดในเครือข่ายมีต่อกันและกัน นับตั้งแต่อดีตไปจนถึงอนาคต ทั้งในด้านระบบเศรษฐกิจ การแต่งงาน เครือญาติ การเมือง สุขภาพอนามัย ฯลฯ ส่วนพฤติกรรมที่เกิดขึ้นได้แก่ การไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกัน การปรึกษาหารือกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น เครือข่ายสังคมของบุคคลหนึ่งเปรียบเสมือนสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเขาและขณะเดียวกันตัวเขาก็เปรียบเสมือนส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมทางสังคมของบุคคลอื่น ๆ ในเครือข่ายสังคมซึ่งเขาสามารถแสดงอิทธิพลกระทบต่อพฤติกรรมของผู้อื่นด้วยเช่นกัน ดังนั้นเครือข่ายสังคมหรือข่ายความสัมพันธ์ที่บุคคลมีต่อกันและกัน เครือข่ายทางสังคมไม่ใช่เพียงแค่เครือข่ายการติดต่อสื่อสาร แต่เป็นเรื่องของการแลกเปลี่ยน ซึ่งหมายถึงผลตอบแทนจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในอำนาจระหว่างบุคคลและกลุ่ม โดยพยายามที่

จะเป็นอิสระจากแบบแผนหรือกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายของตนเอง ดังนั้น เครื่องข่ายของบุคคลทำให้เกิดสิ่งแวดล้อมทางสังคมขึ้น ในลักษณะที่ทำให้เกิดความกดดันและอิทธิพล ต่อพฤติกรรมของบุคคลต่าง ๆ ในเครือข่าย สิ่งสำคัญที่จะต้องพิจารณาสำหรับประเด็นเรื่อง การวิเคราะห์เครือข่ายสังคม ก็คือลักษณะของเครือข่ายสังคมที่เปรียบเสมือนสิ่งแวดล้อมของบุคคลที่มี บางส่วนเป็นลักษณะของบุคคลที่มีมาแต่เดิมเอง เช่น ชาติกำเนิด ยศฐาบรรดาศักดิ์ อาชีพ เชื้อชาติและ บางสิ่งก็เป็นลักษณะที่บุคคลสร้างขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกันของบุคคลด้วย (พิมพัลย์ ปริดาสวัสดิ์, 2530, หน้า 143 - 200) การแบ่งประเภทของเครือข่ายสังคม สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ตามพื้นฐานของลักษณะความเกี่ยวข้องระหว่างบุคคล กล่าวคือ ประเภทที่หนึ่ง เครือข่ายไม่มีขอบเขต ซึ่งได้แก่ เครือข่ายที่เกิดจากบุคคลหนึ่งเป็นจุดศูนย์กลาง แล้วนับรวมตั้งแต่ บุคคลคนแรกซึ่งเขามีความสัมพันธ์ด้วย อันสามารถเพิ่มจำนวนขึ้นได้โดยไม่จำกัดว่าจะเป็นการ ความสัมพันธ์ในลำดับรอง ๆ ลงไป และประเภทที่สอง เครือข่ายที่มีขอบเขต ซึ่งเป็นการระบุเครือข่าย โดยการตั้งเกณฑ์บางอย่างขึ้นมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ดังนี้ 1) บุคคล 2) ประเภทบุคคล 3) กลุ่ม กิจกรรม 4) บทบาทที่ถูกตั้งขึ้น 5) เนื้อหาการแลกเปลี่ยน เพื่ออธิบายพฤติกรรม (Wolf อ้างในเบญจา ยอดคำเนินและคณะ, 2533)

ถ้าจะศึกษาเครือข่ายสังคมนั้นต้องมีการกำหนดตัวบุคคลที่เป็นศูนย์กลางก่อน แล้วจะได้ เครือข่ายที่เกิดขึ้นตามลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลนั้นกับบุคคลอื่น แบ่งได้ 2 ประเภท คือ เครือข่ายตามการแยกประเภทของบุคคลหรือกลุ่มคนซึ่งเป็นศูนย์กลางมีความสัมพันธ์ด้วย และ เครือข่ายที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ซึ่งหมายถึงปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการติดต่อสื่อสาร การให้ ข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนสิ่งของเครื่องใช้ อาหาร ฯลฯ ที่เกิดขึ้นรอบข้างตัวบุคคล ที่กำหนดให้เป็นศูนย์กลาง และระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่นที่ตัวบุคคลซึ่งเป็นศูนย์กลางมี ความสัมพันธ์ด้วย แนวคิดดังกล่าวจึงประกอบด้วยกลุ่มความสัมพันธ์ที่มีขอบเขตและไม่มีขอบเขต (Mayer อ้างใน เบญจา ยอดคำเนิน และคณะ, 2533)

ความสัมพันธ์ก่อให้เกิดเครือข่ายย่อยและเครือข่ายรวม ซึ่งเครือข่ายย่อยก็คือความสัมพันธ์ ส่วนหนึ่งในหลาย ๆ ส่วนที่มีในเครือข่ายรวม โดยที่เครือข่ายย่อยนั้นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักเกณฑ์ เดียวกันกับเครือข่ายรวม นอกจากนั้นยังได้เสนอแนวคิดเครือข่ายตรง กับเครือข่ายอ้อม ซึ่งเครือข่าย ตรงหมายถึง การติดต่อโดยตรงซึ่งกันและกันที่บุคคลหนึ่งมีต่ออีกบุคคลหนึ่ง ได้แก่ ครอบครัว ญาติ เพื่อนบ้าน ผู้ร่วมงาน ซึ่งบุคคลเหล่านี้มักจะมีการติดต่อซึ่งกันและกันสม่ำเสมอ และเครือข่ายอ้อม หมายถึง การเกี่ยวข้องติดต่อกันของปัจเจกบุคคลกับบุคคลอื่น โดยบางครั้งไม่ได้รู้จักบุคคลอื่นโดยตรง แต่สามารถติดต่อผ่านสมาชิกในเครือข่ายตรงของตนเอง และยังมีเครือข่ายที่มีการกำหนดขอบเขตและ ไม่มีขอบเขตกำหนด เครือข่ายสังคมนี้อยู่กับเรื่องของเวลาด้วย เนื่องจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น

ในเครือข่ายนั้นจะเกิดขึ้นเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง แล้วจะแปรเปลี่ยนไปเมื่อระยะเวลาผ่านไป (Barnes อ้างในเบญญา ขอดดำเนิน และคณะ, 2533) และควรตั้งข้อสังเกตประเภทบุคคลหรือกลุ่มคน ซึ่งบุคคลที่เป็นศูนย์กลางมีความสัมพันธ์ด้วย โดยอาศัยระยะห่างทางสังคมเป็นเกณฑ์ ในการแบ่งเครือข่าย บุคคลนั้นควรประกอบไปด้วยปริมาณที่น้อยอย่างน้อย 3 ปริมาณ โดยใช้ระดับความผูกพันและภาระหน้าที่ที่มีต่อกันและกันเป็นหลักคือ เครือข่ายใกล้ชิดซึ่งประกอบไปด้วยบุคคลต่าง ๆ ที่ใกล้ชิดกับบุคคลที่เป็นศูนย์กลางมากที่สุด ได้แก่ ญาติพี่น้อง เพื่อนสนิท เครือข่ายรองประกอบด้วยบุคคลต่าง ๆ ที่บุคคลซึ่งเป็นศูนย์กลางรู้จักคุ้นเคยน้อยกว่ากลุ่มแรก ได้แก่ ญาติพี่น้องที่ห่างออกไป เพื่อนฝูงคนรู้จัก และเครือข่ายขยาย ได้แก่ กลุ่มบุคคลซึ่งบุคคลที่เป็นศูนย์กลางไม่รู้จักโดยตรงแต่สามารถติดต่อสัมพันธ์ด้วยได้ถ้าต้องการ โดยผ่านเครือข่ายใกล้ชิดอีกทีหนึ่ง (Boissevain อ้างในเบญญา ขอดดำเนิน และคณะ, 2533)

ในเครือข่ายสังคมความสัมพันธ์ทางสังคมนั้นระหว่างบุคคลจะส่งผลต่อพฤติกรรมซึ่งกันและกัน ดูได้จากปัจจัยเรื่องรูปแบบและลักษณะของเครือข่ายสังคมซึ่งมี 4 ลักษณะด้วยกันคือ

1. ความสัมพันธ์ที่มีความหลากหลาย เนื่องมาจากบทบาทที่มีอยู่ในสังคมหรือที่เรียกว่า ความสัมพันธ์เชิงซ้อน

2. ความสัมพันธ์ที่อยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยน

3. ความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เท่าเทียมกันและไม่เท่าเทียมกัน

4. ความถี่และระยะเวลาของความสัมพันธ์

ความเชื่อเกี่ยวกับการเจ็บป่วยและการรักษาเยียวยา ตลอดจนพฤติกรรมสุขภาพอนามัยอื่น ๆ ในกลุ่มคนที่มีเครือข่ายสังคมแบบเหนียวแน่นมักมีความคล้ายคลึงกันสูง เช่น นิยมการรักษาตัวเองหรือรักษาโดยแพทย์แผนโบราณคล้าย ๆ กัน นอกจากนี้ความคิด ความเชื่อ พฤติกรรม ตลอดจนการให้คำแนะนำด้านสุขภาพอนามัยยังมีอิทธิพลต่อกันและกันสูง อาทิเช่น “ข่าวลือ” “ผู้ป่วยที่มีเครือข่ายทางสังคมแบบเหนียวแน่นมักมีแนวโน้มที่จะทำการรักษาเยียวยาตนเองภายในระบบครอบครัวและเครือญาติมากกว่าที่จะไปรับการรักษาจากผู้รักษาเยียวยาอื่น ๆ ส่วนผู้ที่มีเครือข่ายสังคมแบบหลวมมักมีแนวโน้มที่จะพึ่งพาผู้รักษาเยียวยาอื่น ๆ มากกว่าทำการดูแลรักษาตนเอง เครือข่ายสังคมที่มีบุคคลเป็นจำนวนมาก มักมีความหลากหลายหรือแตกต่างกันในลักษณะทางสังคมสูง ทำให้มีความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกเครือข่ายมาก จะมีความเกี่ยวพันกันอย่างหลวมเครือขายสังคมแบบนี้เปิดโอกาสให้ข้อมูลทางด้านสาธารณสุขใหม่ ๆ ถ่ายทอดถึงบุคคลในเครือข่ายได้อย่างง่ายดาย สภาพเช่นนี้ทำให้เครือข่ายสังคมลักษณะดังกล่าวมีนัยยะของการเกิดแนวโน้มที่จะมีความคิดเห็นไม่สอดคล้องกันและมีพลังในการชักจูงกันน้อย (พิมพัลย์ ปริดาสวัสดิ์, 2530, หน้า 143 - 200)

ดังนั้น เครือข่ายสังคม จึงเป็นความสัมพันธ์ในทุกๆ ด้านของบุคคลและกลุ่มบุคคลในสังคม หรือชุมชนที่เขาอาศัยอยู่ โดยการมีปฏิสัมพันธ์กัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการติดต่อสื่อสาร แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน อันมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของชุมชนนั้นๆ ซึ่งหากทำการพัฒนาชุมชน หรือสังคมใด โดยใช้เครือข่ายสังคมจะทำให้สามารถพัฒนาได้ง่ายขึ้น เพราะในแต่ละเครือข่ายชุมชน จะมีความไว้วางใจและการยอมรับความคิดเห็นของสมาชิกในสังคมของตน ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัย ได้ใช้แนวคิดเครือข่ายสังคมในการประสานงานกับสมาชิกของชุมชน

แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นวิธีการค้นหาคำตอบที่เสนอในวิชาจิตวิทยาสังคม โดยเป็นแนวคิดหลักของ Kurt Lewin คือ ทฤษฎีและการปฏิบัติสามารถจะดำเนินไปอย่างอาศัยประโยชน์ซึ่งกันและกัน ซึ่งทำให้เกิดกระบวนการคิดใหม่ๆ ของการวิจัย (พันธ์ทิพย์ รามสูตร, 2540, หน้า 8) ซึ่งมีผู้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการไว้หลายคน โดยที่ Lewin (1984 อ้างใน วิรุพห์ นิลโรจน์, 2528, หน้า 45) กล่าวว่า การวิจัยปฏิบัติการเปรียบเสมือนสะพานเชื่อมโยระหว่างรูปธรรม (concrete) และนามธรรม (abstract) เป็นการหาวิธีการในการแก้ปัญหาทางการปฏิบัติ (practical problems) และเพื่อค้นหา “กฎทั่วไปของชีวิตกลุ่ม (general laws of group life) ส่วนสุภางค์ จันทวานิช (2543, หน้า 68) ได้กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ หมายถึง กระบวนการที่ผู้วิจัยได้เลือกกิจกรรมใดอย่างหนึ่งที่เขาเห็นว่าดี เหมาะสม ตามความรู้ ความเข้าใจของผู้วิจัยมาดำเนินการปฏิบัติเพื่อ ทดลองว่าใช้ได้หรือไม่ ประเมินดูความเหมาะสมในความเป็นจริง ควบคุมแนวทางปฏิบัติการ แล้วนำผลมาปรับปรุงปฏิบัติการ เพื่อนำไปทดลองใหม่จนกว่าจะได้ผลเป็นที่พอใจ นำไปใช้และเผยแพร่ได้ ทำให้รูปแบบการวิจัยยืดหยุ่นได้ ขณะเดียวกัน กิตติพร ปัญญาภิญโญผล (2540, หน้า 9) ได้กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ หมายถึง การศึกษาค้นคว้า เพื่อหาวิธีการแก้ปัญหา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง เพื่อพัฒนาคุณภาพของงานที่ตนกำลังปฏิบัติอยู่ และขณะเดียวกัน สร้างความเข้าใจถึงสภาพและกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยผ่านกระบวนการของวงจรแบบบันไดเวียน ข้อมูลที่รวบรวมได้ระหว่างการดำเนินการเป็นฐานของการปรับแก้ไขในขั้นถัดไป

ลักษณะที่สำคัญที่สุดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ อย่างน้อยที่สุดจะต้องประกอบด้วย ลักษณะต่อไปนี้ (วิรุพห์ นิลโรจน์, 2528, หน้า 55)

บ้าง แล้วร่วมกันระบุปัญหานั้น ต่อจากนั้นก็มีการศึกษาหาแนวทางในการแก้ปัญหา มีการสำรวจทรัพยากรในชุมชน ซึ่งรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ ทั้งภายในชุมชนเอง และภายนอกชุมชน ได้แก่องค์กร หน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ มีการวางแผนการแก้ปัญหา ดำเนินการติดตามผล และสุดท้าย คือ การประเมินผล ซึ่งงานทั้งหมดเป็นการทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สมาชิกของชุมชนที่ได้เข้ามามีส่วนในกระบวนการตัดสินใจตลอดกระบวนการ

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การวิจัยที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องนั้นๆ เข้ามามีส่วนร่วมตลอดกระบวนการวิจัย โดยที่สมาชิกของชุมชนเข้ามามีบทบาทเป็นผู้วิจัยเอง มีการเลือกประเด็นปัญหาที่สนใจร่วมกัน สร้างเครื่องมือ เก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการศึกษา โดยนำผลที่ได้มาใช้ในการแก้ไขปัญหา

แนวคิดพื้นฐานและวัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

แนวคิดพื้นฐานในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีดังต่อไปนี้ (ชนิษฐา กาญจนรังสี, 2544)

1) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ การวิจัยเริ่มต้นจากสถานการณ์ที่เป็นจริงในขณะหนึ่ง เคลื่อนที่ไปยังสถานการณ์ที่ควรจะเป็นอนาคต ซึ่งไม่อาจทำนายได้ โดยการเคลื่อนที่ดังกล่าวเกิดขึ้นได้ทั้งจากการเปลี่ยนแปลงเองในสถานการณ์นั้น ถูกกระทบจากเหตุการณ์แวดล้อมนอกกระบวนการวิจัย และเกิดจากกระบวนการวิจัยรวมทั้งผู้ร่วมในการวิจัยเอง การเกิดขึ้นของการเปลี่ยนแปลงจะต้องถูกเก็บมาเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์ และตัดสินใจในการเคลื่อนไหวของกิจกรรมต่อ ๆ มาในกระบวนการวิจัยเสมอ ดังนั้น กระบวนการวิจัยจึงต้องมีลักษณะยืดหยุ่น และปรับเปลี่ยนได้ กำหนดเวลาอาจคลาดเคลื่อนไม่มีความแน่นอน สภาพปัญหา แนวทางการแก้ไขปัญหา และกิจกรรมแก้ไขปัญหาไม่สามารถกำหนดไว้ล่วงหน้าได้

2) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะประสบความสำเร็จได้ เมื่อนักวิจัยและผู้เกี่ยวข้องมีความเชื่อว่าคนทุกคนมีศักยภาพและความสามารถในการคิดและการทำงานร่วมกัน เพื่อชุมชนที่ดีขึ้น ผู้มีความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญเช่นเดียวกับภูมิปัญญาของนักวิชานักวิชาการ หรือนักพัฒนา และทุกสิ่งทุกอย่างในชุมชน ทั้งเรื่องของความรู้ความชำนาญ ทรัพยากรที่มีอยู่และจะหาได้ในอนาคตจะต้องได้รับการจัดสรรอย่างเท่าเทียมกัน

3) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะต้องเริ่มจากความรู้สึกร่วมกันที่มีปัญหาหรือความต้องการของชุมชน แล้วเคลื่อนสู่การสร้างความเข้าใจและการกระทำที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตนเองและชุมชน ทั้งในมิติของปัญญา จิตใจ และกายภาพ

4) กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดในวงจร แต่เป็นการเริ่มเพื่อนำไปสู่วงจรใหม่ ซึ่งเป็นวงจรของการแสวงหาความรู้และการกระทำ โดยวงจรนี้จะดำรงอยู่และดำเนินต่อไปได้ตราบเท่าที่คนในชุมชนยังสามารถมีส่วนร่วมกันวิจัยอยู่ได้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้มีเป้าหมายการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ได้พัฒนาตนเองในการนำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคม ซึ่งสามารถจำแนกวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ ดังนี้

- 1) เพื่อปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนได้ตระหนักในปัญหาของตนเองและเกิดความตระหนักในบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของตน มีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชน
- 2) เพื่อดำเนินการวิจัยโดยเน้นการวิเคราะห์ การเก็บรวบรวม การวิเคราะห์อย่างเป็นวิทยาศาสตร์เพื่อช่วยในการตัดสินใจ กำหนดปัญหา และแนวทางในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง โดยอาจร่วมกับองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนั้น ๆ
- 3) เพื่อร่วมกับชุมชนในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง
- 4) เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่มและการทำงานร่วมกันในการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาชุมชน อีกทั้งผลักดันให้กิจกรรมทั้งหมดดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

หลักการและวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

หลักการและวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้พัฒนาจากหลายฐานทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะแนวโน้มในสาขามานุษยวิทยา เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในจุดเริ่มต้นของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม เพราะวิชามานุษยวิทยาเป็นหนึ่งในไม่กี่สาขาของสังคมศาสตร์ที่ใช้วิธีการศึกษาแบบเจาะลึกในชุมชน และการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมก็ใช้วิธีเหล่านี้ไปตลอดกระบวนการวิจัย (พันธุ์ทิพย์ งามสุด, 2540, หน้า 5) ระเบียบวิธีของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไม่ยึดติดกับรูปแบบอันเป็นมาตรฐานใดๆ (standard design) การรวบรวมข้อมูลจึงสามารถใช้ได้หลายรูปแบบ (โกวิทย์ กระจ่าง, 2533, หน้า 43) ซึ่งวิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนามของมานุษยวิทยามีเทคนิคการศึกษาที่เน้น การสังเกต การสัมภาษณ์ การจดบันทึกข้อมูล ซึ่งทั้งหมดนี้รวมกันเรียกว่า การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) ซึ่งเป็นการสังเกตโดยเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนนั้น ลักษณะเด่นของการศึกษาชุมชนของนักมานุษยวิทยานี้ มีผลดีตรงช่วยให้เข้าใจคนที่ถูกศึกษาเป็น

อย่างดี ทั้งนี้ความเข้าใจที่รวมความเห็นใจ พร้อมทั้งจะช่วยเหลือวิธีการศึกษาของนักมานุษยวิทยาจึงถูกนำมาประยุกต์ใช้ในงานพัฒนาอยู่เสมอ (อมรา พงศาพิชญ์, 2529, หน้า 23) ดังนั้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมควรยึดหลักการสำคัญดังนี้ (Tandon อ้างใน พันธุ์ทิพย์ รามสูต, 2540, หน้า 33-34)

1. ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน โดยการยอมรับว่าความรู้พื้นบ้าน ตลอดจนระบบการสร้างความรู้ และกำเนิดความรู้ในวิธีอื่น ที่แตกต่างไปจากของนักวิชาการ ยังเป็นสิ่งที่ปฏิบัติและยอมรับกันแพร่หลายในหมู่คนชาวบ้าน คนยากจน เพื่อเป็นหนทางแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตของเขา
2. ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้าน ด้วยการส่งเสริม ยกระดับ และพัฒนาความเชื่อมั่นในตัวของเขา ให้สามารถจะวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของตนเอง ซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์แทนที่จะเมินเฉย ละเลย หรือเหยียดหยามว่าเป็นสิ่งไร้คุณค่าเช่นเคยปฏิบัติกันมา
3. ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้านและคนยากจน โดยให้สามารถได้รับความรู้ที่เกิดขึ้น ในระบบสังคมของเขาและสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมาย ตลอดจนนำไปใช้ได้เหมาะสม
4. สนใจในปริทัศน์ของชาวบ้าน โดยการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน
5. ปลดปล่อยความคิด การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้ชาวบ้านและคนยากจนสามารถใช้ความคิดความเห็นของตนอย่างเสรี ในการมองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง สามารถใช้วิจารณญาณ การวิเคราะห์วิจารณ์ ตรวจสอบสภาพเท็จจริงต่างๆ สามารถยืนหยัดต่อต้านพลังอิทธิพลจากภายนอก หรือจากอำนาจกดขี่ของผู้มีอำนาจ

ในขณะเดียวกัน อมรา พงศาพิชญ์ (2529, หน้า 25-26) ก็ได้นำเสนอกลวิธีหลักของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีดังนี้

1. เน้นการเข้าหาชุมชน โดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน การศึกษาปัญหาและความต้องการ เป็นการช่วยวิเคราะห์สภาพปัจจุบันว่ามีข้อบกพร่องที่ใดบ้าง เรื่องอะไร นอกเหนือจากศึกษาสภาพชุมชนแล้ว ถ้าจะมีการแก้ไขให้ได้ผล ก็ควรจะมีการสำรวจทรัพยากรในชุมชน ซึ่งจะรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ บริการของหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ ทั้งภาครัฐและเอกชนด้วย

2. เน้นการหาแนวทางการแก้ไขปัญหา โดยประชาชนมีส่วนร่วมวิเคราะห์ปัญหาชุมชนและคิดว่าทรัพยากรท้องถิ่นมีอะไรบ้างที่จะนำไปสู่วิธีการแก้ไข เป็นการพยายามประยุกต์ข้อมูลเรื่องปัญหาและทรัพยากรท้องถิ่น คิดว่าทำอย่างไรจึงจะนำทรัพยากรท้องถิ่นมาแก้ปัญหาได้ จะต้องมองทุกแง่ทุกมุม

3. เน้นการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคัดเลือกโครงการเพื่อนำไปปฏิบัติ ถ้ามีปัญหาหลายเรื่อง และมีแนวทางแก้ไขปัญหาโดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นได้หลายวิธี จะต้องมีการพิจารณากันว่า ปัญหาเรื่องใดเร่งด่วนกว่า และวิธีการแก้ไขปัญหาคด้วยวิธีใดจึงจะเหมาะสมกว่ากัน การพิจารณาเรื่องความเหมาะสมของโครงการในการนำไปปฏิบัติ อาจต้องพิจารณาเชิงเศรษฐศาสตร์ในแง่ของความคุ้มค่า นอกจากนี้ต้องพิจารณาความเหมาะสมกับพื้นที่วัฒนธรรมพื้นบ้านเดิม ฯลฯ

4. เน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ไขปัญหาและสามารถทำต่อไป หลังจากนักวิจัยได้ออกจากพื้นที่แล้ว วิธีการที่จะทำให้งานเดินต่อไปตลอด คือ การหาคนในหมู่บ้านเป็นแกนนำในการทำงานตั้งแต่ต้นและเพื่อให้แกนนำหมู่บ้านสามารถทำงานต่อไป ควรมีเครื่องมือหรืออุปกรณ์ เพื่อช่วยส่งเสริมในการสื่อสารข้อมูลแก่ชาวบ้านต่อไปในทางปฏิบัติ

บทบาทของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนั้น ผู้มีส่วนร่วมสามารถแสดงบทบาทของตนเอง โดยแบ่งออกเป็น 6 ชั้น ดังนี้ (พศิน แดงจวง, 2538, หน้า 14-15)

1. การเรียนรู้ร่วมกันเป็นช่วงแรกของการทำงาน เป็นการพบปะหารือ แลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลต่อกัน นับเป็นการเริ่มเปิดพรมแดนมิตรภาพ

2. การสร้างเงื่อนไขร่วมกันระหว่างชุมชน ชาวบ้าน และนักวิจัย โดยนักวิจัยอาจสร้างการประชุม ฝึกอบรม การศึกษาดูงาน ส่วนชาวบ้านอาจตั้งวงนิทนาให้ข่าวลือ เป็นการทดสอบจิตใจกัน

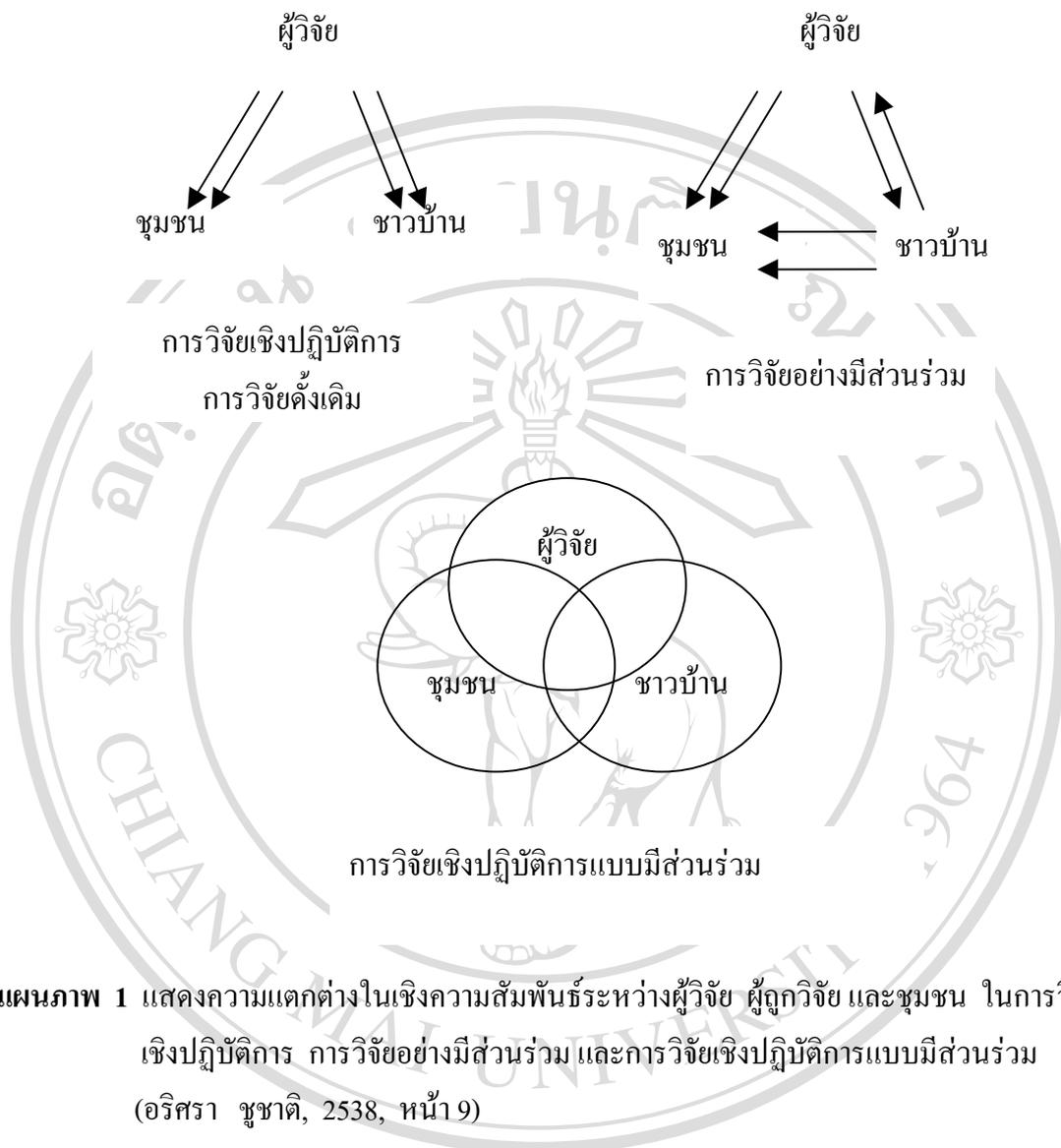
3. วิเคราะห์บทบาทของแต่ละฝ่ายตลอดเวลา ว่าใครความถนัดด้านใด

4. เมื่อแต่ละฝ่ายเริ่มเห็นคุณค่าความหมายของกันแล้ว เริ่มหาแนวทางร่วมกัน

5. มีการกำหนดกิจกรรมร่วมกัน และดำเนินการตามกิจกรรมที่กำหนด

6. มีการเผยแพร่ ขยายความร่วมมือ การทำงานจากหมู่บ้านหนึ่งไปอีกหมู่บ้านหนึ่ง

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า บทบาทของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม แต่ละฝ่าย ต่างก็มีความสำคัญเท่าเทียมกัน เพราะหากแต่ละฝ่ายรู้จักบทบาทและหน้าที่ด้วยความเข้าใจกันดีแล้ว ย่อมทำให้การทำงานเกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน

จากแผนภาพจะเห็นได้ว่า ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มี 3 ฝ่าย คือ ชาวบ้าน ชุมชน และ นักวิจัย ทั้ง 3 ฝ่ายนี้ควรมีบทบาทที่เท่าเทียมกันในการร่วมกันกำหนดปัญหา และเลือกแนวทางปฏิบัติการ ซึ่งเป็นการผสมผสานกันระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีของนักวิจัย และความต้องการรอบรู้ของชาวบ้านและชุมชน โดยถือว่าข้อมูลในชุมชน ชาวบ้านรู้ดีที่สุด ทั้งสามฝ่ายมีโลกทัศน์ที่ต่างกันไปตามกรอบแนวคิดที่ตนยึดถือ การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะเป็นการเชื่อมโยงคุณสมบัติของแต่ละฝ่ายมาเอื้อแก่กัน เพื่อให้มีโลกทัศน์ร่วมกัน เพื่อความเข้าใจร่วมกันในการพัฒนา ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ (สุภางค์ จันทวานิช, 2539, หน้า 70)

จากแนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นแนวคิดพื้นฐานว่า นักวิจัย ชาวบ้าน และชุมชน ทำวิจัยร่วมกัน การนำกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไปใช้ ควรมีการประยุกต์ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น โดยเน้นการเข้าหาชุมชน ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในวิเคราะห์ปัญหา พิจารณาแนวทางการแก้ไขปัญหา การปฏิบัติตามแนวทางที่กำหนดไว้ มีการติดตามประเมินผล และสามารถทำต่อไปหลังจากนักวิจัยได้ออกจากพื้นที่แล้ว

ทฤษฎีการเรียนรู้กับการพัฒนาหลักสูตร

การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากประสบการณ์ที่คนเรามีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือจากการฝึกหัด รวมทั้งการเปลี่ยนปริมาณความรู้ของผู้เรียน งานที่สำคัญของครูก็คือการช่วยนักเรียนแต่ละคนให้เกิดการเรียนรู้หรือมีความรู้และทักษะตามที่หลักสูตรได้วางไว้ ครูมีหน้าที่จัดประสบการณ์ในห้องเรียน เพื่อจะช่วยให้แก่นักเรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามวัตถุประสงค์ของแต่ละบทเรียน ดังนั้น ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้จึงเป็นรากฐานของการสอนที่มีประสิทธิภาพ (สุรางค์ ไคว์ตระกูล, 2545, หน้า 185) ดังนั้น ในการพัฒนาหลักสูตร นักพัฒนาหลักสูตรจำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีการเรียนรู้ และต้องทราบว่ามนุษย์เรียนรู้ได้ดีในสถานการณ์หรือเงื่อนไขอย่างไร และสถานการณ์หรือเงื่อนไขแบบใดที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ (วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์, 2542, หน้า 60) การนำทฤษฎีหลักสูตรมาเป็นแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรของนักการศึกษา จึงต้องปรับใช้ให้เข้ากับสภาพปัญหาและความต้องการของแต่ละบุคคลและชุมชน (วิชัย วงษ์ใหญ่, 2525, หน้า 13)

วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์ (2542, หน้า 60-64) ได้เสนอข้อมูลเกี่ยวกับทฤษฎีการเรียนรู้ โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มพฤติกรรมนิยม

กลุ่มนี้รู้จักกันทั่วไปในนามทฤษฎี S-R (stimulus-responses) ซึ่งมีแนวความคิดว่า การเรียนรู้เกิดขึ้นจากพฤติกรรมที่เป็นการตอบสนองสิ่งเร้า ถ้าไม่มีการตอบสนองสิ่งเร้า แสดงว่า การเรียนรู้ในสิ่งนั้นยังไม่เกิดขึ้น นักจิตวิทยามีความเชื่ออยู่ในกลุ่มนี้ มีเช่น

1) Edward L. Thorndike เชื่อว่า “การเรียนรู้เป็นเรื่องของการแก้ปัญหาในการศึกษา” จึงทำการทดลองและสรุปเป็นกฎการเรียนรู้ 3 ประการ คือ

ก. กฎแห่งผล (law of effect) ถ้าจะเรียนรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง จะต้องมีการลงโทษให้แก่การกระทำที่พึงปรารถนา และถ้าต้องการจะลบสิ่งใดออกก็จะต้องใช้การลงโทษหลังจากมีการตอบสนอง

ข. กฎแห่งการฝึกหัด (law of exercise) การฝึกปฏิบัติทุกครั้งจะต้องได้รับรางวัลความสำเร็จ การกระทำใดๆ ซ้ำ โดยไม่หวังผลตอบแทนหรือรางวัลและตั้งอยู่ในความไม่พอใจ จะไม่มีผลต่อการเรียนรู้

ค. กฎแห่งความพร้อม (law of readiness) การเตรียมความพร้อมทำให้การตอบสนองครั้งต่อไปดำเนินไปตามลำดับ ความสมหวังในการเตรียม ถือได้ว่าเป็นความน่าพึงพอใจ

2) Edwin R. Guthrie เชื่อว่า “การผสมผสานของสิ่งเร้าที่มีความเคลื่อนไหวรวมอยู่ด้วย มีแนวโน้มที่สร้างความเคลื่อนไหวนั้นตามมา” เงื่อนไขที่จำเป็นต่อการเรียนรู้จึงเป็นสิ่งเร้าและการตอบสนอง โดยไม่จำเป็นต้องมีรางวัล การลงโทษ หรือการปฏิบัติ ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองจะกระชับแน่น เมื่อมีสิ่งเร้าและการตอบสนอง

การนำแนวความคิดของกลุ่มพฤติกรรมนิยมไปใช้ในการพัฒนาหลักสูตร จึงสรุปได้ดังนี้

- 1) การกำหนดเนื้อหาสาระแบ่งเป็นส่วน ๆ เรียงลำดับจากง่ายไปหายาก จนเรียนรู้สิ่งซับซ้อนได้ อันเป็นการสะสมความรู้ที่เกิดจากการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง
- 2) การแบ่งหลักสูตรออกเป็นส่วนๆ หรือหน่วย ในลักษณะของหน่วยย่อยไปหาส่วนรวมนั้น หลักสูตรควรประกอบด้วยเนื้อหาสาระหรือสิ่งเร้าที่นำไปสู่พฤติกรรมที่ปรารถนา
- 3) หลักสูตรจะต้องคำนึงถึงการฝึกหัด เพราะเป็นการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง

2. กลุ่มพุทธินิยม

กลุ่มนี้ได้เริ่มทฤษฎีจากสิ่งที่ค่อนข้างเป็นความคิดเชิงนามธรรม โดยในเรื่องที่เกี่ยวกับธรรมชาติการเรียนรู้ การคิดในลักษณะของการหยั่งรู้และกระบวนการแก้ปัญหา โดยอาศัยการใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือในการอธิบายปรากฏการณ์ทางจิตวิทยาและการเรียนรู้ ผลงานที่น่าสนใจของกลุ่มนี้คือ

- 1) Jean Piaget มีความเชื่ออยู่บนพื้นฐานของพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากเป็นหลักการที่ทำให้เข้าใจการอธิบายพัฒนาการทางสติปัญญา ความเจริญเติบโตที่มีระยะขั้นของพัฒนาการแต่ละตอนจะสัมพันธ์กับความเจริญเติบโตทางสติปัญญา
- 2) Jerome S. Bruner เชื่อว่าพัฒนาการทางสติปัญญาเน้นที่การถ่ายทอดประสบการณ์ด้วยการเรียนรู้จากการสัมผัสหรือลงมือกระทำ จากภาพความจำหรือมีภาพแทนในใจ และจากสัญลักษณ์ ทำความเข้าใจกับสิ่งที่ป็นนามธรรม และแก้ปัญหาได้

การนำแนวความเชื่อของกลุ่มพุทธนิยมนำไปใช้ในการพัฒนาหลักสูตร สรุปได้ดังนี้

- 1) หลักสูตรจะต้องมีเนื้อหาสาระและประสบการณ์ที่สอดคล้องกับพัฒนาการของผู้เรียนในแต่ละวัย
- 2) จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นการแก้ไขปัญหา การค้นคว้า และวิธีการอื่นๆ ที่ส่งเสริมการหยั่งรู้
- 3) หลักสูตรอาจมีเนื้อหาสาระซ้ำกันระหว่างระดับชั้น แต่มีความยากง่ายและมีรายละเอียดต่างกัน
- 4) การจัดเนื้อหาสาระให้มีความสอดคล้องและรับหรือเสริมกัน ในระหว่างวิชาที่มีการจัดลำดับก่อนและหลังของเนื้อหาสาระในวิชาเดียวกัน

3. กลุ่มแรงจูงใจ

กลุ่มนี้คำนึงถึงความเป็นคน มองธรรมชาติของมนุษย์ในลักษณะว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับความดี มนุษย์เป็นผู้ที่มีอิสระ สามารถนำตนเองและพึ่งตนเองได้ เป็นผู้มีความคิดสร้างสรรค์ ทำประโยชน์ให้กับสังคม นักจิตวิทยาในกลุ่มนี้จึงยึดการเรียนรู้จากแรงจูงใจเป็นหลัก เช่น

- 1) Abraham H. Maslow มีความเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนมีความต้องการที่จะสนองความต้องการให้กับตนเอง และความต้องการของมนุษย์มีมากมาย สามารถนำมาจัดเรียงลำดับได้ โดยที่มนุษย์จะมีความต้องการในขั้นสูงๆ ถ้าความต้องการในขั้นต้นๆ ได้รับการตอบสนอง
- 2) Carl R. Rogers เชื่อว่า การเรียนรู้ของมนุษย์มีประสิทธิภาพ ถ้าผู้เรียนมีแรงจูงใจ มีทัศนคติดีต่อการเรียนรู้ในสิ่งนั้นๆ จุดมุ่งหมายของการศึกษา คือ การส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ของคนที่มีการศึกษา

การนำแนวความเชื่อของกลุ่มแรงจูงใจไปใช้ในการพัฒนาหลักสูตร สรุปได้ดังนี้

- 1) หลักสูตรควรมีความยืดหยุ่น โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนบางรายวิชา ตามความถนัดและความสนใจ
- 2) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเน้นบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมให้มีสภาพที่เป็นแรงจูงใจให้เกิดการเรียนรู้
- 3) แนวการจัดการเรียนการสอนให้ความสำคัญในด้านจิตพิสัย เช่น ความรู้สึก เจตคติ อารมณ์ และบุคลิกภาพที่ดี

จากทฤษฎีการเรียนรู้ทั้ง 3 กลุ่ม จะเห็นได้ว่าต่างเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อใช้อธิบายความเป็นเหตุผลและเป็นเครื่องมือในการอธิบายปรากฏการณ์ทางจิตวิทยาและการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยการจัดให้มีเนื้อหาสาระและประสบการณ์ที่สอดคล้องกับพัฒนาการของผู้เรียน เน้นการแก้ไขปัญหา การค้นคว้า มีเนื้อหาสอดคล้อง รับหรือเสริมกัน และ

การจัดลำดับก่อนหลัง ตลอดจนมีความยืดหยุ่น เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกเรียนตามความถนัดและสนใจ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเน้นบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมให้มีสภาพที่เป็นแรงจูงใจให้เกิดการเรียนรู้ หลักสูตรต้องมีความสมดุลระหว่าง พุทธิพิสัย ทักษะพิสัย และจิตพิสัย

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

การพัฒนาหลักสูตร

นักการศึกษา นักวิชาการ ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความหมายของหลักสูตร และการพัฒนาหลักสูตร ไว้ดังนี้

คำว่า “หลักสูตร” แปลมาจากคำในภาษาอังกฤษว่า “curriculum” ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า “currere” หมายถึง “running course” หรือ เส้นทางที่ใช้วิ่งแข่ง ซึ่งต่อมาได้นำศัพท์นี้มาใช้ในทางการศึกษาว่า “running sequence of courses or learning experiences” การที่เปรียบเทียบหลักสูตรกับสนามหรือเส้นทางที่ใช้วิ่งแข่ง อาจเนื่องจากการที่ผู้เรียนจะสำเร็จการศึกษาในระดับใดระดับหนึ่งหรือจบหลักสูตรใดๆ นั้น ผู้เรียนจะต้องเรียนและฟันฝ่าความยากของวิชาหรือประสบการณ์เรียนรู้ต่างๆ ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรตามลำดับเช่นเดียวกันกับนักวิ่งที่ต้องวิ่งแข่งและฟันฝ่าอุปสรรค เพื่อชัยชนะและความสำเร็จ (ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539, หน้า 1) หลักสูตรเป็นสิ่งที่ประกอบด้วยประสบการณ์ทั้งหมดที่เด็กได้รับภายใต้การแนะนำของครู (Saylor and Alexander, 1974, p.22) นอกจากนี้ หลักสูตรยังหมายถึง เนื้อหาวิชาที่จะต้องเรียน ต้องสอน โดยมีการสร้างหลักสูตร รูปแบบของหลักสูตร ทฤษฎีหลักสูตรและแหล่งอ้างอิงพื้นฐาน (Beauchamp, 1964, p.145) ถึงแม้จะมีความแตกต่างกันไปก็ตามแต่นักปราชญ์ทางหลักสูตรก็ได้ยอมรับคำนิยามของหลักสูตร ซึ่งกล่าวออกมาในลักษณะใดลักษณะหนึ่งต่อไปนี้ 1) หลักสูตร คือ สิ่งที่สร้างขึ้นในลักษณะของรายวิชา ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาสาระที่ได้จัดเรียงลำดับความยากง่าย หรือเป็นขั้นตอนอย่างดีแล้ว 2) หลักสูตร ประกอบด้วยประสบการณ์ทางการเรียน ซึ่งได้วางแผนไว้ล่วงหน้า เพื่อมุ่งหวังให้เด็กได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ต้องการ 3) หลักสูตรเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นสำหรับให้ประสบการณ์ทางการศึกษาแก่เด็กในโรงเรียน และ 4) หลักสูตรประกอบด้วยประสบการณ์ทั้งหมดของผู้เรียน ซึ่งเขาได้ทำ ได้รับรู้ และได้ตอบสนองต่อการแนะนำแนวทางของโรงเรียน (สังัด อุทรานันท์, 2532, หน้า 16) ส่วนธำรง บัวศรี (2542, หน้า 7) ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร คือ แผนซึ่งได้ออกแบบจัดทำขึ้นเพื่อแสดงจุดหมาย การจัดเนื้อหา กิจกรรมและมวลประสบการณ์ ในแต่ละโปรแกรมการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการด้านต่างๆ ตามจุดหมายที่ได้กำหนดไว้

ส่วน การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การทำหลักสูตรที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น หรือการจัดทำหลักสูตรขึ้นใหม่โดยไม่มีหลักสูตรเดิมเป็นพื้นฐานอยู่เลย ความหมายของคำว่า การพัฒนาหลักสูตรจะรวมถึงการผลิตเอกสารต่างๆ สำหรับผู้เรียนด้วย (Saylor and Alexander, 1974, p.7) รวมถึงการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม การจัดทำรายละเอียดเนื้อหาวิชาขึ้นใหม่ และการพัฒนาสื่อการเรียนการสอน (กรมวิชาการ, 2540)

การพัฒนาหลักสูตรนั้น นักการศึกษาได้เสนอกระบวนการและขั้นตอน ไว้อย่างหลากหลาย ดังนี้

Hilda Taba (1962, p.12) กล่าวถึงขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรไว้ 7 ขั้นตอน ดังนี้

- ขั้นที่ 1 สำรวจให้ทราบความต้องการและความจำเป็นต่างๆ ของสังคม
- ขั้นที่ 2 ตั้งวัตถุประสงค์ของการศึกษาตามที่สังคมต้องการ
- ขั้นที่ 3 คัดเลือกเนื้อหาวิชาความรู้ที่ต้องการนำมาสอน
- ขั้นที่ 4 จัดระเบียบ จัดอันดับ แก้ไขเนื้อหาวิชาความรู้
- ขั้นที่ 5 คัดเลือกประสบการณ์เพื่อการเรียนรู้ต่างๆ
- ขั้นที่ 6 จัดระเบียบ จัดลำดับ แก้ไขปรับปรุงประสบการณ์ต่างๆ ที่นำมาเสริมเนื้อหาวิชาความรู้
- ขั้นที่ 7 กำหนดว่ามีอะไรบ้าง เนื้อหาหรือประสบการณ์อะไรบ้างที่ต้องการประเมินผลว่า ได้มีการเรียนรู้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

สังัด อุทรานันท์ (2532, หน้า 38) เสนอลำดับขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรไว้ดังนี้

- 1) การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน
- 2) การกำหนดจุดหมาย
- 3) การคัดเลือกและจัดเนื้อหาสาระ
- 4) การกำหนดมาตรการวัดและประเมินผล
- 5) การนำหลักสูตรไปใช้
- 6) การประเมินผลการใช้หลักสูตร
- 7) การปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร

จากการนำเสนอลำดับขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรนั้น สรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตรควรมีการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน กำหนดจุดหมาย กำหนดเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนการสอนหรือประสบการณ์ที่พึงให้เกิดการเรียนรู้ กำหนดการวัดและประเมิน และมีการประเมินผลว่าบรรลุตามวัตถุประสงค์ตั้งไว้หรือไม่

การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

หลักสูตรระดับท้องถิ่น หมายถึง มวลประสบการณ์ที่สถานศึกษาหรือหน่วยงานและบุคคลในท้องถิ่นจัดให้ผู้เรียนตามสภาพและความต้องการของท้องถิ่นนั้นๆ (ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539, หน้า 107) และยังหมายถึงมวลประสบการณ์ที่โรงเรียนจัดขึ้น ทั้งในและนอกห้องเรียน เพื่อพัฒนาให้นักเรียนมีความสมบูรณ์ทั้ง ร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข โดยใช้ทรัพยากรท้องถิ่น เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้บนพื้นฐานของสภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมที่แท้จริง ตลอดจนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของตน การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจึงหมายถึงการที่ท้องถิ่น ปรับกิจกรรมการเรียนการสอน หรือจัดกิจกรรมเสริม ปรับรายละเอียดของเนื้อหา พัฒนาสื่อการเรียน การสอน และจัดทำรายละเอียดเนื้อหาวิชาขึ้นใหม่ เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพ และความต้องการของท้องถิ่น โดยสัมพันธ์กับหลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บท (นิคม ชมภูหลง, 2545, หน้า 89) ขณะเดียวกัน วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชย์ (2542, หน้า 124) ก็ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ว่าหมายถึง การนำหลักสูตรแกนกลางทั้งเอกสารหรือหลักสูตรและเอกสารประกอบหลักสูตรที่พัฒนามาจากส่วนกลาง มาปรับ ขยาย หรือเพิ่ม หรือสร้างหลักสูตรย่อย ขึ้นใหม่ ให้เหมาะสมกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ และการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น

จากความหมายของของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น สรุปได้ว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น หมายถึง การนำเอาหลักสูตรแม่บทมาปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นนั้นๆ หรือการพัฒนาหลักสูตรขึ้นมาใหม่ เพื่อจัดประสบการณ์ให้กับผู้เรียน ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ และความต้องการของผู้เรียนและชุมชน

เหตุผลและความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ถึงแม้ว่าจะมีหลักสูตรแกนกลางหรือหลักสูตรแม่บทแล้ว แต่ก็ยังต้องมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ทั้งนี้มีเหตุผลและความจำเป็น ดังต่อไปนี้ (ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539, หน้า 109-110)

1) หลักสูตรแกนกลางและหลักสูตรแม่บท ได้กำหนดจุดหมาย เนื้อหาสาระ และกิจกรรมอย่างกว้างๆ เพื่อให้ทุกคนได้เรียนรู้คล้ายคลึงกัน ทำให้กระบวนการเรียนการสอนมุ่ง เนื้อหาสาระและประสบการณ์ที่เป็นหลักการทั่วไป ไม่สามารถประมวลรายละเอียดเกี่ยวกับสาระความรู้ตามสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ ปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นในแต่ละแห่งได้หมด

2) การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีผลกระทบโดยตรงต่อทรศนะและการดำเนินชีวิตของคนไทยทั้งในเมืองและชนบท จึงต้องมีหลักสูตรระดับท้องถิ่นเพื่อปรับสภาพผู้เรียนให้สามารถรับกับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ดังกล่าว

3) การเรียนรู้ที่ดีจะเรียนรู้จากสิ่งใกล้ตัวไปยังสิ่งไกลตัว เพราะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถดูดซับได้รวดเร็วกว่า ดังนั้น ควรมีหลักสูตรระดับท้องถิ่นเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิตจริงตามสภาพเศรษฐกิจ สังคมของท้องถิ่นคน แทนที่จะเรียนรู้เรื่องไกลตัว

4) ทรัพยากรท้องถิ่น โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านในชนบทของไทยมีอยู่มากมายและมีค่าบ่งบอกถึงความเจริญมาเป็นเวลานาน หลักสูตรแม่บทหรือหลักสูตรแกนกลางไม่สามารถนำเอาทรัพยากรท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ได้ แต่หลักสูตรระดับท้องถิ่นมีผลทำให้ผู้เรียนได้รู้จักท้องถิ่นของตน เกิดความรัก ความผูกพันกับท้องถิ่นของตน และสามารถใช้ทรัพยากรท้องถิ่นในการประกอบอาชีพได้

ดังนั้น เหตุผลและความจำเป็นในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เนื่องจากหลักสูตรแม่บทได้กำหนดเนื้อหาสาระไว้อย่างกว้างๆ แต่ละท้องถิ่นมีสภาพปัญหาและความต้องการแตกต่างกัน ไม่สามารถประมวลรายละเอียดเกี่ยวกับสาระความรู้ตามสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ ปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นในแต่ละแห่งได้หมด การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจึงเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนซึ่งเป็นผู้ใช้หลักสูตรเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรเพื่อให้มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง

วิธีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

การพัฒนาหลักสูตรให้เข้ากับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นมีวิธีดำเนินการ 2 ลักษณะ คือ (สังค์ อุทรานันท์, 2528, หน้า 308)

1) การปรับหลักสูตรกลางให้เข้ากับหลักสูตรท้องถิ่น เนื่องจากหลักสูตรที่ใช้กันในประเทศไทยเป็นหลักสูตรที่ร่างขึ้นใน ส่วนกลางและได้ใช้หลักสูตรเดียวกันทั่วประเทศ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนทั่วประเทศมีมาตรฐานขั้นต่ำทางการศึกษาอยู่ในระดับเดียวกัน

2) การสร้างหลักสูตรย่อยในระดับท้องถิ่นขึ้นมาเสริมหลักสูตรกลาง นอกจากการปรับหลักสูตรกลางให้เข้ากับสภาพท้องถิ่นแล้ว ครูยังอาจดำเนินการสร้างหลักสูตรย่อยในระดับท้องถิ่นขึ้นมาเสริมหลักสูตรกลางอีกด้วย

โดยสรุป การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสามารถทำได้ใน 3 ลักษณะใหญ่ๆ คือ (ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์, 2539, หน้า 123)

1) การจัดทำหรือสร้างหลักสูตรรายวิชาใหม่ที่ไม่ได้ปรากฏอยู่ในหลักสูตรแม่บทให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น หรือสร้างหลักสูตรย่อยในระดับท้องถิ่นขึ้นมาเสริมหลักสูตรแม่บท

2) การปรับหลักสูตรแม่บทให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น ซึ่งสามารถดำเนินการได้ดังนี้

ก. ปรับ เพิ่ม และ/หรือ ขยายเนื้อหาสาระรายวิชาในหลักสูตรแม่บท

ข. ปรับ เพิ่ม และ/หรือ ขยายกิจกรรมการเรียนการสอนและกิจกรรมเสริม

ค. ปรับ เพิ่ม และ/หรือ จัดทำสื่อการเรียนการสอนขึ้นมาใหม่

3) การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นในลักษณะหลักสูตรระยะสั้นสำหรับท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งโดยเฉพาะ (โดยไม่มีหลักสูตรแม่บทเป็นกรอบ)

ประไพ บวรฤทธิเดช (2545, หน้า 23) ให้ข้อเสนอแนะทางในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น สถานศึกษาสามารถดำเนินการได้ในลักษณะดังต่อไปนี้

1) ปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือจัดกิจกรรมเสริม ในแต่ละกลุ่มวิชาในทุกระดับชั้น โดยปรับปรุงจากหลักสูตรแกนกลาง โดยไม่ทำให้วัตถุประสงค์ของหลักสูตรเปลี่ยนแปลง

2) ปรับรายละเอียดของเนื้อหาโดยเพิ่มหรือลดรายละเอียดจากหลักสูตรแกนกลาง

3) ปรับปรุงหรือเลือกใช้สื่อการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับท้องถิ่น

4) จัดทำสื่อการเรียนการสอนขึ้นมาใหม่ เช่น หนังสือเรียน คู่มือครู

5) จัดทำคำอธิบายรายวิชาเพิ่มเติมจากที่ปรากฏในหลักสูตรแกนกลาง

จากทัศนะของนักการศึกษาที่กล่าวมาเกี่ยวกับวิธีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น จะเห็นได้ว่าการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้น มีแนวทางอยู่ 3 ประการ คือ 1) การปรับหลักสูตรแกนกลางให้เข้ากับหลักสูตรท้องถิ่น 2) การปรับหลักสูตรท้องถิ่นให้เข้ากับหลักสูตรแกนกลาง และ 3) การจัดทำหลักสูตรขึ้นมาใหม่โดยไม่ได้มีหลักสูตรแม่บทเป็นกรอบ ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นขึ้นมาใหม่ ตามที่กล่าวในข้อ 3

กระบวนการพัฒนาหลักสูตรในระดับท้องถิ่น

กระบวนการหรือขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นมี 12 ขั้นตอน ดังนี้
(ใจทิพย์ เชื้อรัตน์พงษ์, 2539, 124-135)

ขั้นตอนที่ 1 การจัดตั้งคณะทำงานเพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

ในขั้นแรกของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ควรมีการจัดตั้งคณะทำงาน ซึ่งมีประมาณ 5-8 คน และคัดเลือกจากบุคคลที่มีความรู้ความสามารถในด้านเนื้อหาวิชาการ ด้านการสอน ด้านสภาพท้องถิ่น และด้านการพัฒนาหลักสูตร บุคคลสำคัญในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ได้แก่

- ก. ครูหรือผู้สอน ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในการสอนและมีความรู้ความเข้าใจในหลักสูตรแม่บทเป็นอย่างดี อันได้แก่ ครูวิชาการ โรงเรียน ครูผู้สอน เป็นต้น
- ข. ผู้บริหารโรงเรียน ซึ่งเป็นผู้ที่สามารถให้คำแนะนำ และให้ความรู้ด้านหลักสูตรและการสอน
- ค. ศึกษานิเทศก์ ซึ่งเป็นผู้ให้คำแนะนำและสนับสนุนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
- ง. วิทยากรท้องถิ่น หรือ ประชาชนที่มีความรู้ในด้านเนื้อหาวิชา ด้านสภาพปัญหา และความต้องการของสังคมในท้องถิ่นนั้นๆ
- จ. นักวิชาการ ซึ่งได้แก่ อาจารย์จากวิทยาลัยครู หรือ มหาวิทยาลัย

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐาน

ในขั้นตอนนี้ คณะทำงานต้องดำเนินการในเรื่อง ดังต่อไปนี้

- ก. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและความต้องการของชุมชน หรือท้องถิ่นนั้นๆ เพื่อให้หลักสูตรที่จัดทำขึ้นเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงและความต้องการของท้องถิ่น
- ข. สสำรวจสภาพและความต้องการของผู้เรียน เพื่อให้หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นสอดคล้องกับพัฒนาการทางด้านร่างกาย สติปัญญาและจิตใจ รวมทั้งสอดคล้องกับความสนใจและความต้องการของผู้เรียน

ค. ศึกษาทำความเข้าใจในหลักสูตรแม่บท ให้เข้าใจเกี่ยวกับปรัชญาหลักการ จุดมุ่งหมาย จุดประสงค์และโครงสร้างเนื้อหาของกลุ่มประสบการณ์/กลุ่มวิชา

ง. วิเคราะห์ศักยภาพของโรงเรียน เพื่อเป็นการศึกษาสภาพโดยทั่วไปของโรงเรียนในด้านต่างๆ เช่น ด้านบุคลากร การบริหาร วัสดุ อุปกรณ์ ความร่วมมือระหว่างบุคลากรภายในโรงเรียน ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนหรือท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ 3 การกำหนดจุดประสงค์ของหลักสูตรท้องถิ่น

ในการกำหนดจุดประสงค์ของหลักสูตรรายวิชานั้น คณะทำงานควรศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นและผู้เรียน จุดประสงค์ในระดับกลุ่มวิชาหรือกลุ่มประสบการณ์ของรายวิชานั้น ๆ เพื่อกำหนดสภาพที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียนเมื่อเรียนจบรายวิชาแล้ว

ขั้นตอนที่ 4 กำหนดเนื้อหา

คณะทำงานจะต้องนำจุดประสงค์ที่ระบุไว้แล้วจากขั้นตอนที่ 3 มาวิเคราะห์แล้วกำหนดเนื้อหาสาระของรายวิชาอย่างกว้างๆ ให้สอดคล้องกับจุดประสงค์รายวิชาดังกล่าวและครอบคลุมส่วนที่เป็นทั้งความรู้และทักษะด้วย

ขั้นตอนที่ 5 การกำหนดกิจกรรม

เมื่อได้เนื้อหาวิชาแล้ว คณะทำงานควรกำหนดกิจกรรมที่จะจัดให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์การเรียนรู้ โดยพิจารณาจากจุดประสงค์แต่ละข้ออย่างละเอียด กิจกรรมที่กำหนดไม่ควรมากหรือน้อยจนเกินไป เน้นทักษะ กระบวนการ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้กระทำกิจกรรมโดยครู ผู้สอนเป็นผู้ประสานกิจกรรมและชี้แนะ

ขั้นตอนที่ 6 การกำหนดคาบเรียน

ในการกำหนดคาบเรียนของรายวิชานั้น มักถือเอาโครงสร้างของหลักสูตรแม่บทและปริมาณเนื้อหาที่ผู้เรียนจะต้องเรียนเป็นเครื่องกำหนด ในกรณีที่เนื้อหามากก็อาจจัดทำเป็นหลายวิชาได้

ขั้นตอนที่ 7 การกำหนดเกณฑ์การวัดและประเมินผล

คณะทำงานควรกำหนดเกณฑ์การวัดและประเมินผลในรายวิชาที่จัดทำขึ้นใหม่ เพื่อผู้ปฏิบัติจะได้ดำเนินการวัดและประเมินผลตรงกับเจตนารมณ์ของหลักสูตร

ขั้นตอนที่ 8 การจัดเอกสารหลักสูตร

หลังจากที่สร้างหรือจัดทำหลักสูตรรายวิชาใหม่แล้ว คณะทำงานควรจัดทำเอกสารหลักสูตร เช่น แผนการสอน คู่มือครู หนังสืออ่านเพิ่มเติม เป็นต้น เพื่อให้ผู้ใช้หลักสูตรหรือครูผู้สอนสามารถนำหลักสูตรไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ขั้นตอนที่ 9 การตรวจสอบคุณภาพและการทดลองใช้หลักสูตร

ในขั้นนี้เป็นการตรวจสอบคุณภาพหลักสูตร และวัสดุหลักสูตรต่างๆ เพื่อนำผลมาปรับปรุงข้อบกพร่องก่อนนำไปใช้จริง คณะทำงานอาจจะประชุมพิจารณาร่วมกันหรือให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบองค์ประกอบต่างๆ ของหลักสูตร ในการนำหลักสูตรไปทดลองใช้นั้น จะต้องเตรียมครูผู้สอนให้เข้าใจหลักสูตรและการใช้หลักสูตรเสียก่อน โดยมีการนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตร แล้วร่วมกันวิเคราะห์หาข้อบกพร่องเพื่อนำมาปรับปรุงหลักสูตรให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 10 การเสนอขออนุมัติใช้หลักสูตร

เมื่อได้ตรวจสอบคุณภาพของหลักสูตรและปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรเรียบร้อยแล้ว คณะทำงานต้องนำหลักสูตรที่สร้างขึ้นใหม่เขียนตามแบบฟอร์มที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด แล้วเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตามลำดับ

ขั้นตอนที่ 11 การนำหลักสูตรไปใช้

ขณะรออนุมัติหลักสูตร คณะทำงานต้องดำเนินการวางแผนการใช้หลักสูตรควบคู่กันไป และเมื่อหลักสูตรได้รับอนุมัติเรียบร้อยแล้ว จะได้ดำเนินการทันที คณะทำงานจะต้องเตรียมการอบรมครูเกี่ยวกับการใช้หลักสูตร เพื่อให้เข้าใจชัดเจน

ขั้นตอนที่ 12 การประเมินผลหลักสูตร

หลังจากที่ครูได้นำหลักสูตรไปใช้ในโรงเรียนในระยหนึ่งแล้ว โรงเรียนควรมีการพิจารณาเกี่ยวกับคุณค่าของหลักสูตรว่าเป็นอย่างไร ให้ผลตรงตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ มีส่วนใดต้องแก้ไขปรับปรุง เพื่อให้หลักสูตรมีคุณภาพดียิ่งขึ้น ในการประเมินผลหลักสูตรจะต้องมีการวางแผนว่าจะประเมินในส่วนใดบ้าง และวางแผนว่าจะดำเนินการเมื่อใด เพื่อให้แน่ใจว่าผลที่ได้รับจากการประเมินสามารถนำไปใช้ได้ทันที

จากแนวคิดการพัฒนาหลักสูตร และขั้นตอนของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น สามารถสรุปเป็นขั้นตอนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ได้ดังนี้ 1) สำรวจความต้องการของชุมชน 2) วางแผนพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น 3) พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและตรวจสอบคุณภาพหลักสูตร 4) นำหลักสูตรท้องถิ่นไปทดลองใช้ 5) ติดตามประเมินผลระหว่างปฏิบัติการ และ 6) ประเมินผลหลักสูตร

การประเมินผลตามสภาพจริง (Authentic Assessment)

ความหมายของการประเมินผลตามสภาพจริง

การประเมินผลตามสภาพจริงเป็นวิธีการประเมินที่เน้นงานที่นักเรียนแสดงออกในภาคปฏิบัติ (performance) เน้นกระบวนการเรียนรู้ (process) ผลผลิต (product) และแฟ้มสะสมงาน (portfolio) การที่จะให้นักเรียนบรรลุถึงความต้องการของแต่ละบุคคลได้นั้น วิธีการประเมินผลตามสภาพจริงจะเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการประเมินผลและมีส่วนร่วมในการจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Zessoules & Gardner อ้างใน สมศักดิ์ ภูวิภาดาพรรณ, 2544, หน้า 93)

การประเมินผลตามสภาพจริง (authentic assessment) เป็นกระบวนการตัดสินความรู้ ความสามารถ และทักษะต่างๆ ของผู้เรียนในสภาพที่สอดคล้องกับชีวิตจริง โดยใช้เรื่องราว เหตุการณ์จริงหรือคล้าย

จริงในชีวิตประจำวันเป็นสิ่งเร้าให้ผู้เรียนตอบสนองโดยการแสดงออก ลงมือกระทำ หรือผลิต จากกระบวนการทำงานตามที่คาดหวังและผลผลิตที่มีคุณภาพ จะเป็นการสะท้อนภาพเพื่อลงข้อสรุปถึงความรู้ ความสามารถและทักษะต่างๆ ของผู้เรียนว่ามีมากน้อยเพียงใด น่าพอใจหรือไม่ อยู่ในระดับความสำเร็จใด (ราตรี นันทสุคนธ์, 2543, หน้า 21)

ลักษณะสำคัญของการประเมินผลตามสภาพจริง

ลักษณะสำคัญของการประเมินผลตามสภาพจริง มีดังนี้ (Burke, Fogarty and Belgrad อ้างใน สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2542, หน้า 2-4)

1) งานที่ปฏิบัติเป็นงานที่มีความหมาย (meaningful task) งานที่ให้นักเรียนปฏิบัติ ต้องเป็นงานที่สอดคล้องกับชีวิตประจำวัน เป็นเหตุการณ์จริงมากกว่ากิจกรรมที่จำลองขึ้นเพื่อใช้ในการทดสอบ

2) เป็นการประเมินรอบด้านด้วยวิธีการที่หลากหลาย (multiple assessment) เป็นการประเมินนักเรียนทุกด้าน ทั้งความรู้ ความสามารถ ทักษะ และคุณลักษณะนิสัย โดยใช้เครื่องมือที่เหมาะสม สอดคล้องกับวิธีแห่งการเรียนรู้ และพัฒนาการของนักเรียน เน้นให้นักเรียนตอบสนองด้วยการแสดง สร้างสรรค์ ผลิต หรือทำงาน ในการประเมินต้องประเมินหลายๆ ครั้ง ด้วยวิธีการที่หลากหลายและเหมาะสม เน้นการลงมือปฏิบัติมากกว่าการประเมินความรู้

3) ผลผลิตมีคุณภาพ (quality products) นักเรียนจะมีการประเมินตนเอง ตลอดเวลา และพยายามแก้ไขจุดด้อยของตนเอง จนกระทั่งได้ผลงานที่ผลิตขึ้นมาอย่างมีคุณภาพ นักเรียนเกิดความพึงพอใจในผลงานของตนเอง มีการแสดงผลงานของนักเรียนต่อสาธารณชน เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้อื่น ได้เรียนรู้และชื่นชมจากการจัดกิจกรรม การเรียนการสอน

4) ใช้ความคิดระดับสูง (higher – order thinking) ต้องพยายามให้นักเรียนแสดงออก หรือผลิตผลงานขึ้นมา ซึ่งเป็นผลงานที่เกิดจากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประเมินทางเลือก ลงมือกระทำ ตลอดจนการใช้ทักษะการแก้ปัญหาเมื่อพบปัญหาที่เกิดขึ้น

5) ปฏิสัมพันธ์ทางบวก (positive interaction) นักเรียนต้องไม่รู้สึกเครียด หรือเบื่อหน่ายต่อการประเมิน ครู ผู้ปกครอง และนักเรียนต้องเกิดความร่วมมือที่ดีต่อกันในการประเมิน และการใช้ผลการประเมินมาแก้ไขปรับปรุงนักเรียน

6) งานและมาตรฐานต้องชัดเจน (clear tasks and standard) งานและกิจกรรมที่จะเน้นให้นักเรียนปฏิบัติต้องมีขอบเขตที่ชัดเจน สอดคล้องกับจุดหมายหรือสภาพที่คาดหวังที่ต้องการให้เกิดพฤติกรรมดังกล่าว

7) มีการสะท้อนตนเอง (self reflections) ต้องเปิดโอกาสให้นักเรียนแสดงความรู้สึก ความคิดเห็น หรือเหตุผลต่อการแสดงออก การกระทำ หรือผลงานของตนว่า ทำไมถึงปฏิบัติ ไม่ปฏิบัติ ทำไมถึงชอบ ทำไมถึงไม่ชอบ

8) มีความสัมพันธ์กับชีวิตจริง (transfer into life) ปัญหาที่เป็นสิ่งเร้าให้นักเรียนได้ตอบสนอง ต้องเป็นปัญหาที่สอดคล้องกับชีวิตประจำวัน พฤติกรรมที่ประเมิน ต้องเป็นพฤติกรรมที่แท้จริง ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ทั้งที่โรงเรียนและที่บ้าน ดังนั้น ผู้ปกครองนักเรียนจึงนับว่ามีบทบาทเป็นอย่างยิ่งในการประเมินตามสภาพที่แท้จริง

9) เป็นการประเมินต่อเนื่อง (ongoing or formative) ต้องประเมินนักเรียนตลอดเวลาและทุกสถานที่อย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งจะให้เห็นพฤติกรรมที่แท้จริง เห็นพัฒนาการ ค้นพบจุดเด่น และจุดด้อยของนักเรียน

10) เป็นการบูรณาการความรู้ (integration of knowledge) ควรเป็นงานที่ต้องใช้ความรู้ ความสามารถและทักษะที่เกิดจากการเรียนรู้ในสหวิชาลักษณะดังกล่าวจะช่วยแก้ไขจุดอ่อนของการวัดและประเมินแบบเดิมที่พยายามแยกย่อยจุดประสงค์ออกเป็นส่วนๆ

ดังนั้น การประเมินตามสภาพจริง จึงเป็นการประเมินผลที่ออกมาเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรม และทักษะต่างๆ โดยเน้นการปฏิบัติงานของผู้เรียนเป็นสำคัญ และเปิดโอกาสให้ผู้เรียน ได้มีส่วนร่วมในการประเมินผลและกระบวนการเรียน เพื่อจะได้มีการปรับปรุง และพัฒนาการเรียนรู้อีก

การประเมินผลงานตามสภาพจริงโดยใช้รูบริกส์

ความหมายของรูบริกส์ (rubrics)

รูบริกส์ คือ เครื่องมือในการให้คะแนน (scoring tool) ที่มีการระบุเกณฑ์ (criteria) ประเมินชิ้นงานและคุณภาพ (quality) ของชิ้นงานในแต่ละเกณฑ์ (สมศักดิ์ ภูวิภาดาบรรณ, 2544, หน้า 137) เป็นเครื่องมือที่ใช้ประเมินผลงานภาคปฏิบัติของผู้เรียน ในการตรวจให้คะแนนผลการปฏิบัติในแฟ้มสะสมงานของผู้เรียนนั้นจำเป็นต้องมีการกำหนดแนวทางการให้คะแนนที่ชัดเจนที่สามารถบรรยายถึงสมรรถภาพ หรือความสามารถในการแสดงออกของผู้เรียนว่าอยู่ในระดับคะแนน (scale) ระดับใด หรือผลงานมีคุณภาพเป็นอย่างไร ข้อมูลจากรูบริกส์จะสะท้อนให้ครู ผู้ปกครอง และบุคคลอื่นได้ทราบว่าผู้เรียนเรียนรู้อะไรบ้าง และทำอะไรได้มากน้อยเพียงใด (รุ่งศิริพันธ์ จันทร์หอม, 2545, หน้า 23) ขณะที่ ชัยฤทธิ์ ศีลาเดช (2544, หน้า 72) ให้ความหมายของรูบริกส์ว่า เป็นเครื่องมือในการให้คะแนนที่ประกอบด้วย 1) รายการประเมินหรือเกณฑ์ในการพิจารณา (criteria) เป็นการกำหนดรายการที่จะใช้พิจารณาชิ้นงานหนึ่งๆ 2) คำอธิบายคุณภาพของรายการประเมินแต่ละ

ระดับคุณภาพ ซึ่งอาจเขียนตั้งแต่ “ดีเลิศ” ไปจนถึง “ต้องปรับปรุง” ขณะที่บุรุษ ศิริมหาสาคร (2541, หน้า 151) ให้ความหมายของ รุบริคส์ ว่าหมายถึง สมรรถภาพ หรือรายการของคุณลักษณะที่บรรยายถึงความสามารถในการแสดงออกของนักเรียน ในแต่ละระดับชั้น (scale) เพื่อใช้เป็นแนวทางที่ชัดเจนในการให้คะแนน (scoring guide)

ดังนั้น รุบริคส์ จึงหมายถึง รายการประเมินผลการปฏิบัติงานของผู้เรียน ที่แสดงถึงสมรรถภาพหรือคุณลักษณะของนักเรียน ว่ามีคะแนนอยู่ในระดับใด หรือผลงานมีคุณภาพเป็นอย่างไร โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณา

ประโยชน์ของรุบริคส์

รุ่งศิริินทร์ จันทร์หอม (2545, หน้า 24) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของรุบริคส์ ไว้ดังนี้

- 1) ทำให้ครู ผู้ปกครอง และผู้เรียนเข้าใจถึงความหมายของคะแนนที่สะท้อนถึงระดับความสามารถของผู้เรียน
- 2) ผู้เรียนรู้ตั้งแต่แรกถึงแนวทางและเกณฑ์ที่จะถูกประเมิน
- 3) ผู้เรียนสามารถพัฒนางานที่ได้รับมอบหมายโดยใช้ฐานเกณฑ์และมาตรฐานที่ตั้งไว้
- 4) ผู้เรียนสามารถประเมินงานของตนเองโดยใช้มาตรฐานหรือเกณฑ์เป็นหลัก
- 5) สะท้อน (ประเมิน) หลักสูตรและวิธีการสอนของครู ซึ่งจะนำไปสู่การปรับปรุงการสอนให้เหมาะสมยิ่งขึ้นต่อไป

ลักษณะของรุบริคส์

รุ่งศิริินทร์ จันทร์หอม (2545, หน้า 24) ได้นำเสนอลักษณะของรุบริคส์ ไว้ดังนี้

- 1) ในการประเมินการปฏิบัติ รุบริคส์ควรมีระดับคะแนนที่ให้มีจะใช้ตั้งแต่ 0-1 เป็นคะแนนต่ำสุด และ 3-6 เป็นคะแนนสูงสุด
- 2) ควรระบุลักษณะต่างๆ หรือมิติต่างๆ ที่จะประเมินเบื้องต้น โดยพิจารณาว่าสิ่งที่จะประเมินนั้นจะสามารถจำแนกออกได้เป็นกี่มิติ
- 3) ให้เกณฑ์สำหรับการปฏิบัติงานหรือผลงานของผู้เรียน เพื่อให้รู้ระดับคะแนนที่เหมาะสม ซึ่งจะสอดคล้องกับผลการปฏิบัติหรือผลงานของผู้เรียน การให้ระดับคะแนนนี้จะต้องอธิบายว่า แต่ละระดับคะแนนหมายถึงอะไร ซึ่งจะต้องมีคำอธิบายต่างกัน
- 4) ให้นำหน้าคะแนนทุกเกณฑ์ ซึ่งจะช่วยให้ครูจัดลำดับความสำคัญของเกณฑ์แต่ละอย่างได้เหมาะสม

ในขณะที่ Goodrich (1999 อ้างใน รังสรรค์ ไกรสรานนท์, 2543, หน้า 32) ได้สรุปว่า รุบริคส์เป็นเครื่องมือการให้คะแนนที่ประกอบด้วย

- 1) เกณฑ์ต่างๆ ที่จะพิจารณางานชิ้นหนึ่งๆ
- 2) คำอธิบายถึงระดับคุณภาพแต่ละประเด็นการประเมิน ซึ่งอาจเรียงตั้งแต่ดีเลิศไปจนถึงต้องปรับปรุง หรือให้เป็นระดับตัวเลขตั้งแต่มากที่สุด ไปจนถึงต่ำที่สุด

ขั้นตอนการสร้างรุบริคส์

ดังนี้

สมศักดิ์ ภูวิภาดาพรรณ (2544, หน้า 140-141) ได้เสนอขั้นตอนการสร้างรุบริคส์

- ขั้นที่ 1 เห็นรูปแบบต่างๆ (look at models) ให้นักเรียนเห็นตัวอย่างที่ดีและไม่ดีนัก
- ขั้นที่ 2 ระบุรายการที่เป็นเกณฑ์ (list criteria)
- ขั้นที่ 3 ระบุระดับของคุณภาพ (articulate gradations of quality)
- ขั้นที่ 4 ฝึกใช้เกณฑ์ (practice on models)
- ขั้นที่ 5 ประเมินตนเองและเพื่อน (use self-and peer-assessment)
- ขั้นที่ 6 แก้ไข ปรับปรุง (revise)
- ขั้นที่ 7 ครูใช้รุบริคส์ที่นักเรียนพัฒนาขึ้นในการประเมิน (use teacher assessment)

ในขณะที่ ชัยฤทธิ์ ศิลาเดช (2540, หน้า 68) ได้เสนอแนวทางการจัดทำเกณฑ์การให้คะแนนไว้ ดังนี้

- 1) นำขั้นตอนหรือลักษณะสำคัญที่คัดเลือกไว้มาจัดลำดับความสำคัญ
- 2) คัดเลือกข้อรายการที่สำคัญและสามารถวัดหรือสังเกตได้อย่างชัดเจนเท่านั้น ซึ่งหากรายการข้อใดมีความสำคัญต้องการใช้ แต่วัดยาก สังเกตยาก ควรปรับเปลี่ยนเขียนใหม่ให้ชัดเจน เข้าใจตรงกัน
- 3) นำรายการที่คัดเลือกไว้มากำหนดเป็นข้อกระทง (item) ของเครื่องมือประเมิน
- 4) กำหนดค่าระดับคุณภาพของรายการที่จะใช้เป็นเกณฑ์ในการประเมิน ในลักษณะของการจัดอันดับคุณภาพ ซึ่งจะใช้ที่รายการขึ้นอยู่กับเนื้อหาและระดับชั้นของนักเรียน และความละเอียดในการประเมิน
- 5) บรรยายคุณภาพของเกณฑ์การประเมินแต่ละรายการทุกระดับคุณภาพ โดยอาศัยแนวทางจากเกณฑ์ที่ระบุในจุดประสงค์ ธรรมชาติของเนื้อหาวิชา หรือวัยของนักเรียน

แนวทางในการนำรูบริกส์ไปใช้

รุ่งศิริินทร์ จันทร์หอม (2545, หน้า 24) ได้เสนอแนวทางในการนำรูบริกส์ ไปใช้ ดังนี้

1. ผู้เรียนและครูร่วมกันตั้งมาตรฐานที่ทำทายความสามารถที่คิดว่ามีค่า
2. ให้ผู้เรียนได้รู้รูบริกส์ตั้งแต่เริ่มให้งาน อย่าให้ความคาดหมายหรือจุดประสงค์ที่ครูต้องการเป็นสิ่งที่ครูรู้แต่เพียงผู้เดียว
3. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงถึงความพยายาม และพัฒนาคุณภาพของการปฏิบัติ หรือผลงานอย่างอิสระและเต็มความสามารถผู้เรียนและครูควรสนใจต่อเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ครูควรตอบคำถาม 2 ข้อต่อไปนี้
  - 1) ผลงานหรือการปฏิบัติที่เกิดขึ้นทำให้ผู้เรียนทราบถึงความคาดหวังของครูที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน และต่อการเรียนรู้หรือไม่
  - 2) ครูได้ให้ผู้เรียนทราบถึงมาตรฐานหรือเกณฑ์ก่อนที่ผู้เรียนจะทำงานนั้นหรือไม่

การให้คะแนนผลงานด้วยรูบริกส์

การให้คะแนนของนักเรียนนั้น มีวิธีการกำหนดเกณฑ์การให้คะแนนอยู่ 3 ลักษณะ คือ (Nitko อ้างใน รังสรรค์ ไกรสรานนท์, 2543, หน้า 33)

1. การให้คะแนนแบบภาพรวม (holistic scoring rubrics) เป็นการพิจารณาให้คะแนนผลงานของผู้เรียนในภาพรวมว่ามีคุณภาพเป็นอย่างไร แล้วแยกผลงานออกเป็นกลุ่มๆ โดยอาจจัดระดับคุณภาพเป็นกลุ่มสูง ปานกลาง และต่ำ

2. การให้คะแนนแบบแยกองค์ประกอบ (analytic scoring rubrics) เป็นการพิจารณาให้คะแนนผลงานในแต่ละประเด็นที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งตามปกติแล้วจะกำหนดระดับการให้คะแนนออกเป็น 3-4 ระดับ ในแต่ละประเด็น

3. การให้คะแนนแบบผสมผสาน (annotated holistic scoring rubrics) เป็นการนำเอาการให้คะแนนแบบภาพรวมและแบบแยกองค์ประกอบมารวมกัน โดยครั้งแรกให้คะแนนแบบภาพรวมก่อนแล้วจึงให้คะแนนแบบแยกองค์ประกอบ

ดังนั้น จึงสามารถสรุปได้ว่าการประเมินตามสภาพจริงโดยใช้รูบริกส์ เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เข้าใจถึงความหมายของคะแนนที่สะท้อนถึงระดับความสามารถของตนเอง การกำหนดรูบริกส์เพื่อพิจารณาชิ้นงานและผลการปฏิบัติงานของนักเรียน ทำให้ผู้เรียนสามารถพัฒนางานให้เข้ากับเกณฑ์ที่กำหนด และปรับปรุงและแก้ไขชิ้นงานให้ดีขึ้นได้

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการผลิตเชื้อถ้ำ

ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับกก (กองส่งเสริมเทคโนโลยี, 2534, หน้า 3-10)

กกเป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยว มีอายุอยู่ได้หลายปี จัดอยู่ในตระกูล Cyperaceae ส่วนใหญ่พบขึ้นได้ทั่วไปตามที่ลุ่ม ชื้นแฉะ หนอง บึง ฯลฯ ตลอดจนดินเลนตามชายทะเล ก็พบว่า กกบางชนิดสามารถขึ้นได้ดี ส่วนของลำต้น มีอยู่ 3 ส่วน ได้แก่

1. ส่วนใต้ดินมีลักษณะเป็นแง่งสั้นๆ หรือเหง้าแข็งคล้ายขิง สีนํ้าตาลดำ เรียกว่า “rhizome” ในการขยายพันธุ์ จะใช้ส่วนนี้
2. ส่วนที่ทอดยาวอยู่บนพื้นดิน มีลักษณะเป็นท่อนขนาดเล็กสีนํ้าตาล ซึ่งมีความยาวต่างกันตามชนิดของกก เรียกว่า “stolon” บางครั้งลำต้นส่วนนี้จะบวมโตขึ้น เป็นที่สะสมอาหารได้ แต่ไม่สามารถใช้ขยายพันธุ์ได้
3. ส่วนที่เป็นก้านยาวแข็ง สีเขียว ชูขึ้นไปในอากาศ เรียกว่า “aerial stem” บริเวณปลายสุดเป็นจุดที่ให้กำเนิดดอก ด้านหน้าตัดขวางของลำต้นส่วนนี้จะมีลักษณะเป็นรูปกลม หรือเกือบกลม บางชนิดมีรูปร่างเป็นสามเหลี่ยม เป็นต้น

กกแต่ละชนิดอาจมีลำต้นไม่ครบทั้งสามส่วนก็ได้ แล้วแต่ชนิดของกก

ใบ กกที่นำมาใช้ทอเสื่อ ส่วนมากมีใบที่ลดขนาดลงไปเป็นแผ่นเล็กๆ มีรูปร่างต่างๆ กัน และมีจำนวนใบเพียงเล็กน้อยเท่านั้น อยู่ติดกับปลายกาบหุ้มใบ ซึ่งห่อหุ้มส่วนของลำต้นสีเขียว

ดอก ดอกมีทั้งดอกสมบูรณ์เพศ และไม่สมบูรณ์เพศ แต่ส่วนใหญ่เป็นดอกสมบูรณ์เพศ เกสรตัวผู้มีตั้งแต่ 1-6 อัน โดยมากจะมี 3 อัน เกสรตัวเมียมี 1 อัน ยอดเกสรตัวเมียแยกออกเป็น 2-3 แฉก กลีบเลี้ยงและกลีบดอกมักเปลี่ยนรูปไปเป็นขน หรือเป็นเส้นเล็กๆ หรืออาจไม่ปรากฏให้เห็นเลยก็ได้ ในแต่ละดอกจะมีแผ่นใบประดับรองรับอยู่ เรียกว่า “glume” ดอกมีขนาดเล็กอยู่รวมกันเป็นช่อดอกย่อย (spikelet) แต่ละช่อดอกย่อยจะมีอยู่ติดกับแกนกลางของช่อดอก (rachis) รวมกันเป็นช่อดอกใหญ่ (inflorescence) ซึ่งด้านใต้ของช่อดอกนี้ จะมีใบประดับที่มีลักษณะเป็นแผ่นใบยาวรองรับอีกทีหนึ่ง ใบประดับเหล่านี้มีความยาวแตกต่างกันไปตามชนิดของกก อาจยาวหรือสั้นกว่าความยาวของช่อดอกก็ได้

ชนิดของกกในประเทศไทยที่ทอเป็นเสื่อ

1. **กกจันทบูร** มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cyperus corymbosus* Rottb. ลำต้นกลม มีเฉพาะลำต้นส่วนปลายใกล้ๆ กับดอกเท่านั้นที่เป็นสามเหลี่ยม ลำต้นมีสีเขียวเข้มเป็นมัน สูง 1-2 เมตร ดอกมีขนาดเล็ก เป็นฝอยรวมอยู่กับช่อดอก เมื่อยังอ่อนมีสีเขียวอ่อน พออายุมากขึ้นจะเปลี่ยนเป็นสีนํ้าตาลอ่อน ใบประดับของช่อดอกเป็นแผ่น ใบยาวเรียวยาวสั้นกว่าความยาวของช่อดอก เป็นกกที่

ปลูกกันมานานแล้วทางภาคตะวันออก แถวจังหวัดจันทบุรี ตราด และระยอง แต่ปลูกมากที่สุดที่จังหวัดจันทบุรี เสื่อจันทบูรณ ล้วนทำมาจากกกชนิดนี้ทั้งสิ้น เนื่องจากเป็นกกที่มีคุณภาพดีมาก ในการทอเสื่อจึงมีผู้นำไปปลูกแพร่ขยายทั่วไปอีกหลายจังหวัด ในเขตภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2. กกยูนนาน มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Scirpus lacustris validus* (Vaht.) ลำต้นกลมมัน สีเขียวเข้ม สูง 1.5-2 เมตร ช่อดอกย่อยอยู่รวมกันเป็นกระจุกสีน้ำตาล เมื่อดอกแก่บริเวณปลายกระจุกช่อดอกจะแตกบานออกเล็กน้อย ใบประดับของช่อดอกเป็นแผ่น ใบเรียวยาวเล็ก ๆ สั้นกว่าความยาวของช่อดอก เป็นกกที่ปลูกมากทางจังหวัดเชียงราย

3. กกกระจุก มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Lepironia articulata* มีปลูกและขึ้นเองแถบดินเลนชายทะเลทางภาคใต้ ต้นกระจุกมีอยู่ 2 ชนิด คือ กระจุกใหญ่ และกระจุกหนู กระจุกใหญ่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้มากกว่า ส่วนกระจุกหนูมีขนาดเล็กและสั้น มีความเหนียวน้อยกว่ากระจุกใหญ่ ลำต้นของกระจุกหนูจะมีลักษณะกลมกลวงเป็นปล้องมีข้อภายใน ลักษณะเป็นเชือกบาง เส้นผ่านศูนย์กลางของลำต้นราวเท่าดินสอดำ มีความยาวประมาณ 1-3 เมตร จะมีความสูงมากถ้าขึ้นในที่ร่ม ไม่มีใบเนื่องจากใบจะเปลี่ยนรูปไปเป็นกาบหุ้มใบ ดอกมีลักษณะเป็นกระจุกแน่นออกดอกข้างลำต้น ตอนที่อยู่ใต้ยอดของลำต้นลงมาเล็กน้อย คล้ายคลึงกับลักษณะของการออกดอกของหญ้าทรงกระเทียม (*Scirpus articulatus*) อันที่จริงตำแหน่งที่ออกดอกนั้น คือยอดของลำต้น ส่วนปลายที่เลี้ยวจากช่อดอกขึ้นไป และดูเหมือนกับเป็นส่วนของลำต้น ความจริงคือใบประดับช่อดอกที่มีลักษณะตรง คล้ายคลึงกับส่วนของลำต้น ต้นกระจุกที่ขึ้นเองตามธรรมชาติจะมีขนาดเล็กและไม่ยาวนัก นอกจากต้นกระจุกที่กล่าวมาแล้ว ยังมีอีกชนิดหนึ่งทางภาษามลายู เรียกกันว่า Kerchut มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Scirpus mucronatus* ลำต้นเป็นสามเหลี่ยมสูงราวเมตรเศษๆ ในต่างประเทศมีอยู่ทั่วไปตั้งแต่ยุโรป ตลอดเอเชียมาถึงออสเตรเลีย ในประเทศไทยก็มีแพร่หลายตามชายคลองหนองบึงและตามทุ่งนาร้าง บางท้องถิ่นเรียกว่า หญ้าสะแลบ หรือหญ้าลาน้อย

4. กกสามเหลี่ยม มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Scirpus grossus* หรือกกสามเหลี่ยม (*Cyperus mallaccensis* Lam) มีลักษณะเป็นรูปสามเหลี่ยมสีเขียว ด้านทั้งสามเว้าเข้าหาแกนกลาง แต่ไม่เข็มและไม่มันเหมือนกก 2 ชนิดแรก ลำต้นสูง 1-2 เมตร ดอกอยู่รวมกันเป็นกระจุกเป็นกลุ่มช่อดอกย่อยมีรูปร่างกลมรี ใบเรียวยาวแหลม สั้นหนา ต้นหนึ่งประมาณ 2-3 ใบ แต่ละช่อดอกย่อยรวมกันเป็นช่อดอกใหญ่ ใบประดับช่อดอกมีขนาดใหญ่ ยาวกว่าความยาวของช่อดอกเห็นได้ชัดเจน กกชนิดนี้ตามปกติจะขึ้นเองตามธรรมชาติ บริเวณฝั่งคลองและท้องนา หรือในที่ลุ่มต่างๆ และขึ้นได้แทบทุกภาค แถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเขตที่นิยมนำกกชนิดนี้มาทอเสื่อมากกว่าภาคอื่นๆ ชาวบ้านเรียกว่า

“ต้นฝื่อ” หรือ “ต้นปรือ” บางทีก็เรียก “กกควาย” เพราะนำไปเป็นอาหารของควาย ตามธรรมชาติ ผิวของกกชนิดนี้ เมื่อแห้งจะแข็งเปราะ จึงไม่เหมาะจะนำมาทอเป็นเสื่อแบบจันทบุรี

5. กกลังกา มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cyperus digitatus* Roxb. ไม่มีการปลูก แต่ขึ้นเองตามธรรมชาติ ลำต้นค่อนข้างกลม กลุ่มช่อดอกย่อยมีลักษณะเรียงกัน เป็นพู่คล้ายแปรงล้างขวดอยู่รวมกัน บานกระจายเป็นกลุ่มช่อดอกใหญ่ ใบประดับช่อดอกยาวกว่าความยาวของช่อดอก แลพบภาคตะวันออกเฉียงเหนือนิยมนำมาทอเสื่อ

6. กกกลม มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Cyperus legetiformis* Roxb. เรียกกันทางจันทบุรีว่า “กกเสื่อ” ลำต้นกลมเรียวยาวคล้ายต้นกล้า มีผิวสีเขียวแก่ ข้างในลำต้นมีเนื้ออ่อนสีขาว โคนต้นวัดโดยรอบประมาณ 1 เซนติเมตร สูงประมาณ 1.5-1.8 เมตร กกชนิดนี้ไม่มีใบ รากกกมีลักษณะเป็นเหง้าคล้ายรากข่า และเจริญเติบโตเป็นกอๆ กอหนึ่งๆ มีประมาณ 5-6 ต้น การแพร่พันธุ์ใช้ปลูกลงด้วยหน่ออกที่เกิดจากรากเหง้า

วัสดุ-อุปกรณ์ และเครื่องมือในการทอเสื่อ

ในการเตรียมการทอเสื่อ ควรมีวัสดุ-อุปกรณ์และเครื่องมือ ดังนี้

1. โครงกี
2. ฟืม
3. เส้นเอ็น
4. เส้นกกแห้งทั้งที่ย้อมสีและยังไม่ย้อมสี
5. ไม้ส่งกก
6. มีด/กรรไกรตัดเส้นเอ็นและตัดตกแต่งริม

ขั้นตอนและวิธีการร้อยเส้นเอ็น

การร้อยเส้นเอ็นเข้ากับโครงกี มีขั้นตอนและวิธีการดังนี้

1. การกำหนดความกว้างของเสื่อ ควรใช้ต้นกกมาวางทาบในแนวยาวของฟืม ให้เหลือด้านปลายด้านละประมาณ 1 คืบ แล้วกำหนดจุดริมทั้งสองด้าน โดยให้ฟืมอยู่ตรงกลาง
2. การร้อยเส้นเอ็นจะเริ่มจากริมสุด ริมซ้ายหรือขวามือก็ได้แล้วแต่ถนัด
3. วางฟืมไว้ด้านตะขอตะปучของโครงกี ห่างจากตะขอประมาณ 1 ฝ่ามือ ดึงปลายเส้นเอ็นสอดเข้ารูฟืมริมสุดออกไปทางด้านหลังฟืมแลจึงสอดเข้ารูด้านหลังฟืม
4. กลับด้านหน้าฟืม ดึงปลายเส้นเอ็นลอดผ่านคานไผ่ด้านตรงกันข้ามกับฟืม มัดปลายเส้นเอ็นทั้งสองเส้นเข้าด้วยกันให้แน่น (สำหรับริมทั้งสองด้าน จะใช้เส้นเอ็น 2 เส้น เพื่อความคงทน)

5. ทำเช่นเดียวกันไปเรื่อยๆ โดยใช้เส้นเอ็นเพียงเส้นเดียว แต่จะมีการเว้นรูไว้บางช่วง เพื่อให้เกิดลวดลายเวลาทอ ขึ้นอยู่กับแบบที่วางไว้ หลังจากนั้นร้อยเส้นเอ็นจนถึงริมอีกด้านหนึ่งจึงใช้เส้นเอ็น 2 เส้น

6. ขยับฟืมไปทางโครงไม้ไผ่ แล้วพลิกฟืมให้คว่ำลงทางด้านโครงไม้ไผ่ จะเห็นเส้นเอ็นที่แบ่งเป็นเส้นบนกับเส้นล่าง ให้เอาเหล็กกลม หรือไม้ไผ่ที่เหลากลมสอดระหว่างกลาง และดึงไปจนชิดโครงไม้ไผ่ เอาเชือกมัดติดกันให้แน่น 2-3 ช่วง

7. ดึงฟืมกลับไปข้างล่าง (ด้านตะขอ) เอาลำไม้ไผ่ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 10-14 เซนติเมตร หรือภาษาพื้นบ้านเรียกว่า “ไม้โป่งเป้ง” สอดเข้าไปด้านใต้ของเชือกทั้งหมด เพื่อให้เส้นเอ็นตึงแน่นเตรียมพร้อมสำหรับการทอต่อไป

การทอเสื่อเป็นผืน

การทอเสื่อต้องใช้ 2 คน คนหนึ่งเป็นคนทอหรือกระทบฟืม อีกคนหนึ่งเป็นคนส่งก คนทอนั่งด้านหลังของฟืมตอนกึ่งกลางของส่วนกว้าง คอยพลิกฟืมคว่ำที่หงายที่ และกระทบฟืม เพื่ออัดเนื้อกให้แน่นและเก็บริมกให้เรียบร้อย ส่วนคนส่งกนั่งกับพื้นริมด้านนอกของเส้นเอ็น ด้านขวาของคนทอเยื้องมาทางด้านหน้า คอยส่งเส้นกที่เตรียมพร้อมไว้แล้ว เข้าไปประหว่งเส้นเอ็น

กที่กระทบจะต้องกำหนดสีตามที่ออกแบบวางแผนลวดลายไว้ว่าจะใช้สีอะไรบ้าง แล้วเอาสีสันนั้นๆ ไปแช่น้ำให้นิ่ม แต่ไม่ควรแช่ไว้นานเกินไป และควรมีผ้าเก่าๆ ชุบน้ำคลุมให้กนั้นม อยู่เสมอ การวางกวางเรียงเป็นสองกองกลับหัวกลับท้ายเพื่อสะดวกในการส่งเข้าก็ เพราะจะต้องส่งสลับเอาด้าน โคนกเข้าครั้งหนึ่ง เอาปลายกเข้าอีกครึ่งหนึ่ง เพื่อให้เสื่อทั้งสองด้านเสมอกัน ทั้งนี้ เพราะโคนเส้นกมักมีขนาดใหญ่กว่าปลายเส้นก

การส่งก คนส่งกจะใช้เส้นกวางทาบกับไม้ส่งก แล้วพับกลงมาประมาณ 5 เซนติเมตร ประกบเส้นกเข้ากับไม้แล้วพุ่งไปตามช่องของเส้นเอ็น เมื่อสุดไม้คนทอดึงเส้นกที่พับไว้ ออก คนส่งกดึงไม้ออกให้เหลือไว้แต่เส้นก

การเริ่มทอ คนทอพลิกฟืมคว่ำให้เส้นเอ็นระหว่างคนทอกับฟืมอัดออกจากกัน คนส่งสอดไม้ส่งพร้อมกับเส้นกเข้าไปประหว่งช่องที่อัด แล้วดึงไม้ส่งออก คนทอพลิกฟืมให้อยู่แนวตั้งฉากกับเส้นเอ็น ขณะนี้เส้นเอ็นจะอยู่แนวเดียวกัน แล้วกระทบฟืมเข้าหาตัวให้กอัดแน่น แล้วเลื่อนฟืมไปข้างหน้าห่างจากเส้นกประมาณ 8-10 เซนติเมตร แล้วหงายฟืมขึ้น เมื่อเส้นเอ็นอัดออก คนส่งกก็ส่งกเข้าไปเหมือนครั้งแรก คนทอทำการเก็บริมโดยการขมวดปลายกด้านริมขัดกับเส้นเอ็นริมเสื่อทุกครั้งด้วย และจะมีการสลับสีเส้นกตามลวดลายที่ออกแบบและวางแผนไว้ ทำสลับเช่นนี้ไปเรื่อยๆ จนได้ความยาวของผืนเสื่อตามต้องการ

ในการทอเสื่อนั้น ถ้าฟืมเริ่มฝืดและเมื่อยมือ แก้ไขโดยใช้เทียนไขถูตามเส้นเอ็นเพื่อให้เลื่อนฟืมได้ง่ายและไม่เมื่อยมือนัก การส่งกจะต้องส่งสลับหัวกเส้นหนึ่ง และปลายกเส้นหนึ่งเรียงกันไปเช่นนี้เสมอ

การตัดและตกแต่งเสื่อที่ทอแล้ว

เมื่อทอเสื่อเป็นผืนเสร็จเรียบร้อยแล้ว มีวิธีการตัดและตกแต่งผืนเสื่อ ดังนี้

1. **ริมเสื่อด้านข้าง** หลังจากทอเสื่อจนได้ความยาวของผืนเสื่อตามต้องการและยังขึงตึงแน่นอยู่ ให้ใช้มีดตัดเส้นกส่วนที่ยื่นออกมาให้เรียบร้อยทั้งสองข้าง เพราะขณะที่เสื่อยังถูกขึงตึงอยู่จะทำให้ตัดได้ง่าย

2. **ริมเสื่อด้านบน** หลังจากตัดริมเสื่อด้านข้างเรียบร้อยแล้ว ให้ตัดเส้นเอ็นออกจากโครงก็ ห่างจากเส้นกเส้นสุดท้ายประมาณ 10 เซนติเมตร แล้วถักเส้นเอ็น 4 เส้นแรกด้านริมเหมือนถักเปียเอ็นไปแนวอน โดยรวบเส้นเอ็นที่มีอยู่ไปเรื่อยๆ จนหมดทุกเส้นแล้วถักเลยไปประมาณ 5 เซนติเมตรจึงขมวดปม แล้วตัดส่วนที่เหลือทิ้ง

3. **ผืนเสื่อ** นำเสื่อทั้งผืนปลงบนพื้นเรียบๆ เสื่อที่มีขนเส้นกที่แตกซ้อออกมา ให้ใช้มีดหรือกรรไกรตัดออกให้เรียบร้อย จากนั้นนำเสื่อผืนนั้นมาผึ่งแดดให้แห้งพอสมควร แล้วเก็บพับให้เรียบร้อย

จากความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับก สามารถสรุปได้ว่า กที่นิยมนำมาใช้ในการผลิตเสื่อ ได้แก่ กจันทบุรี เนื่องจากผิวมันและคงทน ซึ่งปลุกมากแถบภาคตะวันออก ส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น นิยมใช้กสามเหลี่ยม หรือ ภาษาถิ่นเรียกว่า ผือ ซึ่งขึ้นเองตามแหล่งน้ำธรรมชาติ แต่จะเปราะบางกว่ากจันทบุรี ส่วนการทอเสื่อนั้นจะมีวัสดุ-อุปกรณ์ที่สำคัญ ได้แก่ โครงก็ ฟืม เชือกไม้ส่ง มีการใช้แรงงานคนทอเสื่อออกมาเป็นผืน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมและการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ชัยรินทร์ ชัยวิสิทธิ์ (2545) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างเสริมค่านิยมตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงให้นักเรียนและชุมชนด้วยโครงการอาชีพ พบว่าหลังจากที่นักเรียนได้เรียนรู้เรื่องแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว ได้นำไปประยุกต์ใช้ในโครงการ มีการ

ปรึกษากันในครอบครัวและภูมิปัญญาท้องถิ่น มากขึ้น โดยทุกคนในครอบครัวให้ความร่วมมือ สนับสนุน นักเรียนมีความคิดเห็นต่อเนื้อหา กิจกรรมการเรียนการสอน และครูผู้สอนไปในทางบวก และชุมชนก็มีความคิดเห็นในทางบวกเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของกังสดาล อยู่เย็น (2544) ที่ได้ศึกษาเรื่อง พลวัตชุมชนบ้านเปรี๊ตในภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า สมาชิกส่วนหนึ่งใน ชุมชนได้มีความพยายามปรับเปลี่ยนวิธีการดำรงชีวิตและรูปแบบการผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจ พอเพียง โดยใช้รูปแบบเกษตรทางเลือกเข้ามาปฏิบัติ ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อลักษณะเศรษฐกิจ พอเพียงของชุมชนบ้านเปรี๊ต คือ ผู้นำ กลุ่มและองค์กร กระบวนการเรียนรู้ ค่านิยม การดำเนินชีวิต ด้านสังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี ภูมิปัญญา ทรัพยากรธรรมชาติ และการดำเนินชีวิตเศรษฐกิจ ส่วนกนกอร ชสไพบูลย์ และบุญธรรม ศิริบุญกาญจน์ (2544) ได้ศึกษา เรื่อง การมีส่วนร่วมในการ ดำเนินงานเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา โรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดขอนแก่น พบว่า ในด้านการจัด ทำเกณฑ์/มาตรฐานต่างๆ ในโรงเรียน ผู้ปกครองและชุมชนยังเห็นว่าการสร้างเกณฑ์มาตรฐานต่างๆ เป็นเรื่องของครูผู้สอนและผู้บริหาร โรงเรียน มีรายละเอียดเชิงลึกเฉพาะเรื่อง ยกแก่การทำ ความเข้าใจ ประกอบกับสังคมไทยส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจและเจตคติที่ค่อนข้างลบต่อระบบการประเมิน และการตรวจสอบ และเนื่องจากคนไทยมีลักษณะการยึดหยุ่นประนีประนอม ทำตัวตามสบาย ไม่ ชอบความขัดแย้ง ไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งปัญหา ส่วนอุดม คำขาด (2544) ได้ศึกษา กระบวนการ สร้างความร่วมมือระหว่าง โรงเรียนและชุมชน กรณีผลิตภัณฑ์เถาวัลย์บ้านใหม่ ตำบลวังซัน อำเภอ วังซัน จังหวัดแพร่ พบว่า ผู้นำชุมชน ครูผลิตภัณฑ์เถาวัลย์ คณะครู ผู้บริหาร ผู้ปกครองนักเรียน นักเรียน และชุมชนบ้านใหม่ ได้ให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียน ทุกฝ่ายที่ เกี่ยวข้องมีความพึงพอใจ และภาคภูมิใจ ต่อกิจกรรมการเรียนรู้งานผลิตภัณฑ์เถาวัลย์

วิสุทธิศักดิ์ หวานพร้อม (2543) ศึกษาเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อ พัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย พบว่า ผลการมีส่วนร่วมของชุมชนขึ้นวิเคราะห์ปัญหาและ สาเหตุของปัญหา ชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้และร่วมตรวจสอบปัญหาซึ่งกันและกัน ในการวิจัยสามารถระดมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาคำวิจัยได้ทุกชั้นของ กระบวนการวิจัย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของเจดศักดิ์ ชุมนุม (2540) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การนิเทศ โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม : การพัฒนาแผนยุทธศาสตร์โดยวิธีการทาง คุณภาพ โรงเรียนบ้านท่ามะขาม ต.ตะนาวศรี อ.สวนผึ้ง จ.ราชบุรี โดยใช้วิธีชาติพันธุ์วรรณาและ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนเป็นหลักในการเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนเพื่อรับฟังปัญหาและ ตอบสนองเป้าหมายของชุมชน พบว่า ชุมชนได้มีความรู้สึกที่ดีขึ้นต่อ โรงเรียนและการจัดการศึกษา ของโครงการ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ บัวผัน ลัดทิดา (2540) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วม ของประชาชนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบว่า การที่

ชุมชนได้มีส่วนร่วมทุกขั้นตอนในการทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่น ทำให้กลุ่มเกิดการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาาร่วมกัน แสดงให้เห็นว่า แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมนอกจากจะเป็นไปได้แล้ว ยังทำให้ชุมชนได้มีการเรียนรู้ปัญหาและการแก้ปัญหาาร่วมกันอย่างน่าพอใจ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่น

อังกุล สมคะเนย์ (2535) ได้ศึกษาเรื่อง สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ศึกษานิเทศก์ ผู้บริหาร โรงเรียนและครูวิชาการ โรงเรียน ส่วนใหญ่เห็นด้วยและได้นำภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการประกอบอาชีพท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในลักษณะการปรับกิจกรรมการเรียนการสอน ด้วยวิธีเชิญเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวบ้านมาร่วมพัฒนาหลักสูตร ซึ่งสอดคล้องกับกรมวิชาการ (2542) ที่ได้ศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน พบว่า ผู้บริหารและครูผู้สอนให้ข้อคิดเห็นว่า การจัดการเรียนการสอนให้สนองความต้องการของท้องถิ่น ควรให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมนับตั้งแต่การวางแผนการจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรม และประเมินผลการดำเนินงานของโรงเรียน ทั้งนี้เพื่อให้ความรู้และประสบการณ์ที่นักเรียนได้รับสอดคล้องกับชีวิตจริง และนักเรียนได้มีโอกาสได้เลือกเรียนสิ่งที่ถนัดและความสนใจมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ผลที่เกิดจากการดำเนินงานทำให้นักเรียนเรียนรู้ได้อย่างมีความสุข เห็นคุณค่า และมีเจตคติที่ดีต่อศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ชุมชนและโรงเรียนมีความสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้น และในส่วนของชุมชนเองก็มีความสามัคคีกันมากยิ่งขึ้น ผู้รู้ในท้องถิ่นทั้งหมด เห็นด้วยที่หลักสูตรเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรและจัดการเรียนการสอน ส่วนนักเรียน มีความคิดเห็นว่า ทำให้เกิดความกระตือรือร้นต้องรับผิดชอบ ภูมิใจ และความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ สำหรับปัญหาที่เกิดขึ้น คือ วัสดุ-อุปกรณ์การสอนมีไม่เพียงพอ เวลาในการทำกิจกรรมไม่ต่อเนื่อง และระเบียบราชการไม่เอื้อให้โรงเรียนทำงานร่วมกับชุมชน นอกจากนี้ สุวิทย์ เสวตวงศ์ (2542) ยังได้ศึกษา เรื่อง การศึกษาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนประถมศึกษา : กรณีศึกษา สำนักงานการประถมศึกษา อำเภอนองวัวขอ จังหวัดอุดรธานี พบว่า โรงเรียนส่วนใหญ่มีการดำเนินงานตามหลักสูตรท้องถิ่นในลักษณะการปรับการเรียนการสอนและดำเนินการในกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ พบว่า ปัญหาที่พบในการดำเนินการ ได้แก่ งบประมาณและวัสดุ-อุปกรณ์ ครุภัณฑ์ และอาคารสถานที่ที่มีปัญหาอยู่ในระดับมาก ในส่วนงานวิจัยของธิดารัตน์ ลำพวย (2543) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น วิชางานเลือกกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ เรื่อง การทอเสื่อ พบว่า ศึกษานิเทศก์ ครู ผู้บริหาร

นักเรียนและผู้ปกครอง มีปัญหาเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแม่บท และมีความต้องการให้มีการจัดการเรียนการสอนโดยใช้หลักสูตรท้องถิ่น และพบว่า นักเรียนที่ผ่านการเรียนการสอนตามหลักสูตรท้องถิ่น มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคะแนนทักษะการปฏิบัติงานอยู่ในเกณฑ์ดีมาก สอดคล้องกับงานวิจัยของชัยวิวัฒน์ วงศ์สวัสดิ์ (2538) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น วิชางานเลือก กลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ในโรงเรียนที่ใช้ภาษาถิ่นหลายภาษา : กรณีศึกษา โรงเรียนบ้านหิน พบว่า หลักสูตรมีความสอดคล้องกับท้องถิ่น และเหมาะสมกับผู้เรียน มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ทุกฝ่ายสนับสนุนให้มีการนำหลักสูตรท้องถิ่นไปทดลองใช้ เนื่องจากหลักสูตรท้องถิ่นที่พัฒนาขึ้นมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสภาพของท้องถิ่น และการดำรงชีวิตประจำวันในท้องถิ่น ผลการนำหลักสูตรท้องถิ่นไปทดลองใช้ นักเรียนส่วนใหญ่ให้ความสนใจต่อกิจกรรมการเรียนการสอน และมีค่าความสัมฤทธิ์ด้านความรู้ ความเข้าใจ ด้านทักษะปฏิบัติงาน และด้านคุณลักษณะในการทำงาน ผ่านเกณฑ์ ร้อยละ 100 การประเมินผลการนำหลักสูตรไปทดลองใช้ จากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง คือ นักเรียน ครูผู้สอน และผู้ปกครองนักเรียน พบว่า ทุกฝ่ายมีความพอใจในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้หลักสูตรท้องถิ่น เนื่องจากทุกหลักสูตรมีความสอดคล้องและเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตประจำวัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประเมินตามสภาพจริง

สิริลักษณ์ ตลาด (2545) ได้ศึกษา การประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพจริงในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เรื่อง พลังงานและสารเคมี ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 พบว่า ผลการศึกษาความคิดเห็นของผู้ปกครองที่มีต่อการประเมินตามสภาพจริงนั้น ผู้ปกครองส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการประเมินตามสภาพจริง โดยเฉพาะข้อที่ว่า นักเรียนมีความรับผิดชอบต่อการเรียนมากขึ้น ส่วนข้อที่ไม่เห็นด้วย ได้แก่ นักเรียนสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอนงค์ อึ้งตระกูล (2542) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับการประเมินโดยใช้แฟ้มสะสมงานในรายวิชาบัญชีบริการ ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 พบว่า จากการประเมิน โดยใช้รูบริคส์ นักเรียนมีความก้าวหน้าผ่านเกณฑ์ประเมินทั้งหมด คือ ในด้านทักษะปฏิบัติ ด้านพฤติกรรมการเรียน ด้านจิตพิสัย ส่วนในด้านความคิดเห็น ผู้ปกครองต่อการประเมินโดยใช้แฟ้มสะสมงานนั้น ส่วนใหญ่พอใจที่นักเรียนมีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมายที่ให้ไปที่บ้าน และพบว่า นักเรียนของตนมีความคิดสร้างสรรค์ และมีความคิดเป็นของตนเองมากขึ้น

จากการศึกษารายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง พอจะสรุปได้ว่า การที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัย ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาาร่วมกัน เห็นความสำคัญของการดำเนินกิจกรรม และเกิดการยอมรับกันในกลุ่ม อันเป็นการส่งผลดีให้งานประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย ในส่วนของการมีส่วนร่วมพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้น ชุมชนมีความยินดีที่จะเข้าร่วมพัฒนาหลักสูตร ตัวนักเรียนเองก็มีการเรียนรู้อย่างมีความสุข มีความภาคภูมิใจ เห็นคุณค่า และมีเจตคติที่ดีต่อศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน

The logo of Chiang Mai University is a circular emblem. In the center is a stylized elephant standing and facing left. Above the elephant's head is a traditional Thai lamp (Lampang) with a flame. The elephant's trunk is curled upwards towards the lamp. The entire emblem is enclosed within a circular border. The Thai text 'มหาวิทยาลัยเชียงใหม่' is written along the top inner edge of the circle, and 'CHIANG MAI UNIVERSITY 1964' is written along the bottom inner edge. There are decorative floral motifs on the left and right sides of the circle.

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved